

SAMİ DİLLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Salih TUR*

Özet

Samî diller, Hz. Nuh'un oğlu Sam'in soyundan gelen ve daha sonra farklı milletlere ayrılan, Ortadoğu ve Afrika'nın değişik bölgelerine dağılan insanların konuştuğu dillerdir. Tarihin ilk dönemlerinden günümüze dek binlerce yıl geçmesine rağmen hâlâ dikkatleri çekecek şekilde bu diller arasında gerek kelime gerek gramer yapısı bakımından pek çok ortak özellik bulunmaktadır. Bu çalışmada, Samî dillerin tarihî gelişimiyle ilgili bilgi verilmiş, gerek gramer gerekse kelime yapıları hakkında bazı örnekler verilmiştir. Ayrıca bu dillerin Arapçayla olan bazı benzerlikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sami Dilleri, Doğu Dilleri, Aramaic, Arapça, Akkadça, Süryanice

A STUDY ON THE SEMITIC LANGUAGES

Summary: Semitic languages are spoken by people descended from the son of Noah named Sam, living in the different regions of Middle East and Africa. There are so many lexical and syntactic similarities which are significant among these languages in spite of elapsing thousands years.

In this study, the information about historical development of these semitic languages and some examples related with their syntactic and lexical features were given. In addition to this the similarities between Arabic and other Semitic languages were dwelt on.

Keywords : Semitic languages, Eastern languages, Aramaic, Arabic, Syriac

“Samîler” terimini ilk defa 1781 yılında Alman bilim adamı August Ludwig Schlötzer (1735-1809), Batı Asya ve Afrika'nın çeşitli coğrafyalarında uygarlıklar kuran, tarih ve dil bakımından ortak özelliklere sahip olan ve aynı soydan gelen halklar için kullanır. Scholzer, bu terimi kullanırken Tevrat'ın onuncu babında Hz. Nuh tufanı ve onun oğulları Sam, Ham ve Yafet ile ilgili yer alan bilgilerden hareket eder.¹

Samîlerin, çeşitli tarihi kaynaklarda Hz. Nuh'un oğlu Sam'in soyundan geldikleri, sonra da farklı kabile ve milletlere ayrıldıkları ve çeşitli bölgelere dağıldıkları ifade edilir. Bu ulusların konuştuğu diller de Samî diller (Semitic Languages) ya da Doğu Dilleri olarak adlandırılır. Bu dillerin bir kısmı, tarihin çeşitli dönemlerinde yok olurken, bir kısmı da günümüze kadar varlığını sürdürür.

Samî diller grubu, aralarında gramer yapısı, kelime benzerliği gibi pek çok ortak özellikler bulunması nedeniyle birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bu benzerliklere ilk defa ilgi duyan Endülü's'te yaşayan Yahudi âlimlerdir. Özellikle Yahudi âlimler, İbrance ile Arapça arasında bulunan dil benzerlikleri üzerinde durarak her iki dil arasındaki ilişkiyi saptamaya çalışmışlardır.²

Daha sonra Doğu Bilimcileri, bu dil grubu arasındaki ilişki ve benzerlikleri daha net bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla bu alandaki araştırmalarını daha da derinleştirmek için büyük çabalar sarf etmişlerdir.

Samî halkların dilleri arasındaki benzerlikleri inceleyen araştırmacılar, bu dillerin gramer ve kelime yapısı bakımından birbirine çok benzediğini görünce bunların bir tek dilin farklı lehçeleri olduğu düşüncesini dillendirmeye başlamışlardır.

Daha sonra bu alanda yapılan çalışmalar daha da derinleştiği Samîlerin, tarih öncesi dönemlerde bir tek dil konuştukları yargısına varılmıştır. Ne zaman nüfusları çoğalıp farklı kabilelere ayrılınca, yaşadıkları alanın dışına çıkarak daha geniş ve verimli bölgelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Bir kısım

1 Cevâd 'Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-'Arab kabile'l-İslâm*, Câmî'atu Bağdâd, Bağdat 1993, C.I,s.222-224; Mustafa Sâdık er-Râfî'î, *Târîhu Âdabi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbu'l-'Arabî, Beyrut 1974, C.I, s.74-77; Ahmed el-İskenderî& Ahmed Emîn v.d, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-'Edebi'l-'Arabî*, Dâru İhyâ'î'l-'Ulûm, Beyrut 1994, s.19; Avram Galantî, “Türkiye ve Samî Dilleri” (Sadeleşmeler: Nurettin Ceviz& Musa Yıldız) *NÜSHA* (Şarkiyat Araştırmaları Dergisi) YIL: IV, Sayı: 15 (Güz 2004), s.97-106; Gotthelf Bergstrasser, *Samî Diller Tarihi* (Sadeleşmeler: Hulusi Kılıç & Eyyüp Tanrıverdi) Anka Yayınları, İstanbul 2006; Kitabı Mukaddes, *Tekvin*, Bap 10,s. 8-9.

2 Cevâd 'Ali, *a.g.e.C.I,s.254*.

* Yrd. Doç. Dr. Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü (e-posta: Salih-tur@hotmail.com)

kabileler göç ettikleri bölgelerde Samî olmayan halklarla iç içe yaşayarak onların dillerinden etkilenmişler ve zaman içerisinde dilleri, ana dilden uzaklaşmıştır. Tarihin belli bir döneminden sonra Samî kabilelerinin sayısının büyüyecek artması ve birbirinden uzak bölgelerde yaşaması sonucu olarak da birbirinden farklı lehçeler ortaya çıkmıştır.

Bugün Samî diller olarak nitelenen dillerin, hangisinin ilk ana dile yakın olduğu ve onun yapısal özelliklerini koruyabildiği yargısına varabilmek için Samîlerin ilk yerleşim bölgesinin neresi olduğu konusunda öne sürülen görüşlere kısaca değinmemiz yararlı olacaktır.

Samîlerin ilk ana yurdunun neresi olduğu hususunda gerek tarihçiler gerek Arkeologlar gerekse dil bilimciler farklı görüş ve yaklaşımlar ileri sürmektedirler.³ Ancak bunların içinde en uygun görülen, A. Sprenger,

3 Samîlerin ilk ana yurdu neresi hususunda ileri sürülen görüşler şöyledir:

1-Cudî Dağı: (Türkiye'nin Güneydoğusu) Kurânî Kerim'de Hz. Nuh tufanı ile ilgili yer alan ayetten hareket edilerek bu görüş ortaya atılır. Nitekim Kur'an'da bu hususta şöyle değinilmektedir: "Denildi ki: 'Ey yer, suyunu yut ve ey gök, sen de tut. 'Su çekildi, iş bitiriliverdi, (gemi de) Cudi üstünde düdü ve zalimler topluluğuna da: 'Uzak olunuz' denildi. "Şekinde bilgi yer almaktadır. (Hud Suresi, 44)

2-Habeşistan: Bazı araştırmacılar, Samî halkların ilk ana yurdunun Habeşistan bölgesi olduğunu ve buradan Mendeb kapısından Arap yarımadasının güney kısmına ve buradan da Arap yarımadasının diğer bölgelere dağıldıklarını ifade ederler. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I.s.229.

Kuzey Afrika: Bazı bilim adamlarına göre, Samîlerin ilk ana yurtları Afrika'nın kuzey bölgesidir. Buradan Suveyş kanalı kullanılarak Asya'ya göç etmişlerdir. Bu görüşleri de Samî ile Hamî dilleri arasında bulunan bazı ortak benzerliklerle desteklerler. Bkz. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I.s.229; 'Ali 'Abduvâhid Vâfi, *Fıkhu'l-Luga*, Dâru Nahdati Mısır, Kahire tsz. s.10-11.

3-Ağrı Dağı ve Ermenistan Bölgesi: Bu görüşü ileri sürenler, Tevrat'ta Hz. Nuh tufanıyla ilgili yer alan bilgilerden hareket ederler. Bu konuda yer alan bilgi için bkz. Kitabı Mukaddes, *Tekvin*, Bap 8, s. 7-8. Ayrıca bu yaklaşımların bir başka görüşle desteklerler. O da Ermenistan'da Arbaht adında bir bölge bulunmaktadır. Bu da Sâm'in oğullarından olan Arfaşad'ın bazı harflerin değişime uğramış bir ismi olarak kabul edilir. Dolayısıyla onlara göre bu bölge hem Samîlerin ve hem de Arya halkının ilk ana yurdu olarak kabul edilir. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I.s.236-237.

4-Amurru (Suriyenin Kuzey Bölgesi): Amerikalı doğu bilimcisi Clay, Samîlerin ilk ana yurdunun Amurru bölgesi olduğunu ifade eder. Ona göre Babil kralının, Amurru bölgesinin batısından Irak'a göç ettiğine dair bazı bilgi ve belgeler bulunmaktadır. Ayrıca Babil efsaneleri ile Fenikelilerin ve Suriye'de yaşayan diğer Samîlerin efsaneleri arasında benzerlik görülmektedir. Bu da her iki bölgenin etkileşim içinde olduğu göstermektedir. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I.s. 238.

5-Babil (Irak'ın Güney Bölgesi): Fransız araştırmacı ve dil bilimcisi Guidi ise, Samîlerin ilk ana yurdu Güney Irak olduğu görüşünü dile getirir. Bu görüşünü de tüm Samî dillerinde hayvan, bitki ve bazı eşyalarla ilgili kullanılan ortak kelimelerle destekler. Bu ortak kelimeler Irak'ın coğrafi yapısıyla örtüşüğünü belirtir. Örneğin nehir (𐎶) sözcüğü, Akkadça, İbranice, Arapça, Aramice gibi tüm Samî dillerinde ayndır. Ancak Arap yarımadasında nehirler bulunmamasına karşın bu sözcük Arap diline nasil girmiştir? Bu da ona göre şunu gösteriyor ki Araplar, bu sözcüğü güneye göç etmeden önce nehirleri olan ilk ana yurtlarından öğrenmişlerdir. Oysa dağ sözcüğü tüm Samî dillerinde farklıdır. Örneğin Aramicede *turâ*, Akatçada *şarâ*, İbranicede *şar*, Arapçada *cebel*dir. Bu sözcüğün farklı dillerde farklı sözcüklerle ifade edilmesinin nedeni de bu toplumların ilk yaşadıkları ana yurtlarında dağ olmadıktan dolayı bu sözcüğü kullanma ihtiyacını dınyamışlardır. Daha sonra dağlık bir bölgeye göç ettiklerinde herkes birinden farklı bir isim kullanmıştır. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I, s.230-231.

Eberhard Schrader, De Goeje ve Brockelmann gibi bilim adamlarının arkeolojik, tarihî ve coğrafi delillerden yola çıkarak ortaya koydukları görüştür. Bu görüşe göre Samîlerin ilk ana yurdu Arap yarımadası (Yemen, Necd Hicaz)'dır.⁴ Çünkü tarihin eski çağlarından beri göçler her zaman güneyden kuzeye doğru olmuştur. Bir başka deyişle bu göçler Arap yarımadasının güney batısından, Suriye ve Irak bölgelerine doğru yapılmıştır. Nitekim güneyden göç eden bir kısım Samî kökenli kabileler⁵, Irak bölgesine gelerek Sümerlerin ülkesini işgal etmiş ve Babil adında ilk Samî devletini kurmuşlardır. Güneyden gelen bir başka grup da kuzey bölgelere yerleşmiş, daha sonra bu soydan Kenânîler olarak isimlendirilen bir nesil ortaya çıkmıştır.⁶ Aynı şekilde kuzeyden güneye göç eden bu grubun arkasından bir kısım kabileler, Hicaz'ın kuzey bölgesine yerleşmişlerdir. Bölgede yerleşenlerin arasında Âd ve Semûd gibi eski Arap kabileleri de bulunmaktadır. Bu kabileler göç etmiş oldukları bölgede, dil ve kültürlerine ışık tutacak pek çok kitabe bırakmışlardır.⁷

Yine kuzeyden güneye göç eden Samî halklar arasında Benî Kaydâr, Benu Nâbit (Nabatiler olarak bilinir) gibi kabileler bulunmaktadır. Ana yurtları Hicaz bölgesi olan ve Hz. İsmail'in soyundan geldikleri kabul edilen bu kabilelerden Benî Kaydâr ilk önce Medine'ye gelmiş ve daha sonra Necd bölgesinin Medâin Sâlih(Salih'in Şehirleri) denilen yere yerleşmişlerdir⁸. Bu bölgede günümüzde yapılan Arkeolojik kazılarda, bunların tarihlerine ışık tutacak pek çok eser bulunmuştur.⁹ Benû Nâbit ise Akabe körfezine gelip, Filistin ve Ürdün bölgesine yerleşmişlerdir. Arkalarında, Nabatçayla yazılmış pek çok kitabe bırakmışlardır.

Aynı şekilde miladın ilk yıllarında anayurtları Yemen bölgesi olan pek çok Arap kabilesi de güneyden kuzeye göç etmiştir.¹⁰ Örneğin Kahtânî kabilesinin bir kısmı Hicaz, bir kısmı Irak, bir kısmı da Şam bölgesine yerleşirken, Huzâ'a kabilesi Mekte; Evs ve Hazreç Medine; Lahm kabilesi ise Irak bölgesine yerleşmiştir.¹¹

4 Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I, s.231-232.

5 Bu göç M.Ö. 36. yüzyılda gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Bkz. Vâfi, *a.g.e.*, s.12.

6 Bu göç M.Ö. 26. yüzyılda gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Bkz. Vâfi, *a.g.e.*, s.12.

7 Bkz. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I, s.319 v.d.

8 Vâfi, *a.g.e.*, s.13.

9 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Süleymân 'Abdurrahmân b. Muhammed ez-Zi'yb, *Nukâtü Teyme el-Aramiyye*, Mensurât Câmî'ati'l-Melik Suud, Riyad 2007.

10 Bu göçün M.Ö. 16. yüzyılda gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Bkz. Vâfi, *a.g.e.*, s.12.

11 Vâfi, *a.g.e.*, s.13.

Samîler, Arap yarımadasının güney kesiminden kuzeye göç ederken bir kısım da Habeşistan bölgesine göç etmiştir. Bu bölgeye göç edenler arasında Ge'ezliler ve Amhara gibi eski Samî kabileler yer almaktadır. Bu kabilelerin bazılarını yok olurken bazıları da günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.¹²

Samîlerin ilk ana yurtlarından neden ve ne zaman göç ettikleri konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak bunların, bölgede yaşanan olumsuz coğrafi koşullar nedeniyle göç ettikleri tahmin edilmektedir.¹³

Samîlerin ilk ana yurdu olarak Arap yarımadası görüldüğü için, Samî diller arasında ilk ana dile daha yakın olan ve o dilin birçok özelliğini koruyan dil olarak, Arapça gösterilmektedir. Arapçanın Samîlerin ana yurdu olan bölgenin dışına çıkmaması ve Samî olmayan dillerinin etkisinde kalmamış olması da bu çıkarımda rol oynamaktadır. Nitekim diğer Samî dillerde bulunmayan, ancak Samî dil özelliklerinden kabul edilen (ض , ذ , غ , ظ) gibi harfler sadece Arap dilinde bulunmaktadır.

Ancak Yahudî din âlimleri ve Olshausen gibi bazı çağdaş araştırmacılar, ilk ana dile Arapçanın değil, İbranicenin yakın olduğunu ifade ederler. Bazıları da Babil-Asur dilinin ilk ana dile daha yakın olduğunu belirtirler.¹⁴ Fakat bu görüşleri ileri sürenlerin hiç biri bu hususta somut bir delil ortaya koymaz.

Şunu da belirtmek gerekir ki, ilk ana dile günümüze ulaşan hangi Samî dilin daha yakın olduğu yargısına bilimsel açıdan varmak pek mümkün değildir. Zira tüm Samî diller günümüze gelene kadar birçok gelişim evreleri yaşamış ve zaman içerisinde gerek gramer gerek kelimelerin ses yapısı bakımından pek çok değişime maruz kalmıştır. Bu nedenle bu dillerin ile ilk ana dile olan benzerlikleri çok azdır. Hatta bir tek dilin dahi bin yıllık geçmişiyle bugünkü hali arasında büyük fark bulunmaktadır. Örneğin bugünkü Arapçayla İslâm öncesi Arapça veya bugünkü İbranicıyla Hz. İsa'dan önceki dönemde konuşulan İbranice arasında gerek kelime yapısı, gerek kelime hazinesi açısından kayda değer bir fark söz konusudur. Bu durum tüm dünya dilleri için geçerlidir. Bir dil, konuşulduğu insan sayısının artması, konuşulduğu coğrafi bölgenin genişlemesi ve farklı ulusların dilleriyle beraber yaşaması nedeniyle, zaman

12 Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I, s.232.

13 Samî göçler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I, s.240 v.d.; Cemil Bülbül, *Eski Çağ Tarihinde Samî Göçler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2005.

14 Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I, s.254-256.

içersinde mutlaka farklı lehçelere ayrılır. Belli bir dönemden sonra bu lehçeler arasındaki kelimelerin fonetik yapısı ve cümle düzeni değişerek birbirinden uzaklaşır.¹⁵

Samî diller zaman içerisinde her ne kadar birbirinden uzaklaşmışsa da hâlâ aralarında kelime ve gramer yapıları bakımından birçok özellik bulunmaktadır. Örneğin aşağıdaki tabloda görüleceği gibi bu dillerde kullanılan zamir yapılarının birbirine benzemesi oldukça dikkat çekicidir. Bu da tarih öncesi dönemlerde bu dillerin bir tek dilden türemiş olduğunun önemli bir göstergesidir.¹⁶

Zamirler	Arapça	Habeşçe	İbranice	Aramice	Süryanice	Babil-Asurea
المكلم ben	enâ	ena	ânohî	ânâ	enâ	enâku
المخاطب sen	ente	ente	ettâ	ente	ett	etta
المخاطبة sen (dişil)	enti	enti	etti	ett	ett	etti
الغائب o (eril)	huva	veetu	hû	hû	hû	şû
الغائبة o (dişil)	hiye	yeetî	hî	hî	hî	şî
المتكلمون biz	nahnu	nehna	nehmû- enahnu	anahnâ	enehnan- hnan	nîni-anîni
المخاطبون siz (eril)	entum	entemmu	ettem	entûn	etton	ettunu
المخاطبات Siz (dişil)	entunne	enten	etten(â)	enten	etten	ettina
العائون onlar (eril)	hum	emûntu	hemma- hem	himon(n)	hennon	şun(u)
العائيات onlar (dişil)	hunne	emantû- veeton	hen(nâ)	henmen	hennen	şina

15 Bir dilin zaman içerisinde farklı lehçelere nasıl ayrıldığı hususunda bilgi için bkz. 'Ali 'Abdulvâhid Vâfi, *'İlmu l-Luga*, Dâru 'n-Nahda, Kahire 1984, s.169-194.

16 Tablodaki kelimeler için bkz. Brocklmann, *a.g.e.*, s.75.

Samî dillerin gramer yapıları arasında da bazı benzerlikler olduğu görülmektedir. Aynı zamanda aralarında azımsanmayacak kadar pek çok ortak kelime de bulunmaktadır. Bu ortak kelimeler daha çok ilkel dönemlerde insanların ihtiyaçlarını karşılayan eşya ve hayvan isimleri ile beden uzuvlarıyla ilgilidir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere bu kadar ortak kelime bulunması elbette bir rastlantı sonucu değildir.¹⁷

İbranice	Aramice	Fenikece	Akadça	Ḫabeşistan	Arapça	Türkçe
ehu	ehâ	ehu	ehu	İhtu	ehun	kardeş
ba'al	ba'alâ	ba'l	beylu	bâ'il	ba'l	koca
kilif	kelbâ	kelb	kelbo	kelb	kelb	köpek
zifuf	debbâsâ	-	zembu	zembu	zubâb	sinek
zira'a	zira'â	dira'	ziyru	zeri'a	zar'un	ekin
ruaş	rişâ	rîş	rîşu	ri'es	re's	baş
'ayn	'aynâ	'an	yenu	'ayn	'ayn	göz
leşun	lišânâ	lusn	lišân	lišân	lišân	dil
şin	şinânâ	-	şinna	şin	şin	dış
şimâyim	şimayvâ	şimam	şimo	semâi	semâ'	gökyüzü
meyam	meyvâ	meyya	mo	mây	mâ'	su
beyt	beyta	bet	beyto	bet	beyt	ev
şelom	şilâmâ	şelm	şelâm	şelâm	şelâm	selam
şim	şimâ	şim	şumo	şim	ism	isim

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi zaman içerisinde Samî dillerin bir kısmında bazı vokaller değişime uğramış veya tamamen düşmüştür. Örneğin Arapçadaki (ع،ح،خ) gibi girtlak harfleri diğer Samî dillerde farklı harflere dönüşmüştür. Mesela Akkadça da ع → ه، ح → ه، İbranice ve Aramice de ح → ج، Akadça, İbranice, Aramca ve Etyopyaca da Ğ → ح harfine dönüşmüştür. Yine Akadça, İbranice, Aramca ve Etyopyaca da ح → ع harfine dönüşmüştür. Yine (ق،ص،ط،ظ) kalın harfler Samî diller içerisinde sadece güney ve kuzey Arapçalarında varlığını korurken, diğer dillerde bu harflerin yerine farklı harfler kullanılmıştır. Arapçada kullanılan (ض) harfi Akkadça ve İbranice'de (ص) harfine, Etyopya ve Aramî dillerinde ط → ص harfine dönüşmüştür. Yine bazı Samî dillerde ح → گ، ف → پ، ح → پ'ye dönüşmüştür. Akadça ve İbranice'de ise ح → ش olarak dönüşmüştür. Örneğin Arapçada اسم ibaresi Akatçada olarak okunmaktadır. Yine Arapça da *Selâm* İbranice de *Şelom* şeklinde telaffuz

17 Tabloda yer alan kelimeler için bkz. Olifmsun (Ebû Zu'eyb), *Târîhu'l-Lugati's-Sâmîyye*, Dâru'l-Kalem, Beyrut tsz, s.24-254.

edilmektedir. Büyük olasılıkla başlangıçta bu harf, diğer dillerde olduğu gibi *sin*dir, ancak zaman içerisinde *şine* dönüşmüştür. Aynı şekilde Samî dillerin tümünde olmayan (ع) harfi Aramcaya girmiştir. Babilcede ise (ق) harfleri düşmüştür.

Samî dillerin ortak özelliklerinden biri de iki veya üç farklı sözcüğün birleşmesiyle farklı bir anlama işaret eden yeni bir sözcüğün elde edilmemesidir. Ancak Avrupa dillerinde ve özellikle de İngilizcede iki veya üç farklı sözcükten yeni bir anlam türetmek olasıdır. Örneğin (body+guard)= (bodyguard), (home+work)= (homework) gibi.¹⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki, Samî dillerde her ne kadar farklı kelimelerin bir araya getirilip yeni bir anlam üretilyorsa da Arap dilinde iki sözcüğün bazı harflerini bir araya getirerek, *nahit* (oyma) adı verilen bir metotla, yeni sözcükler türetmek mümkündür.¹⁹. Örneğin: (جعل، عيشي، بسملة، حجيل، حمدله).

Samî dillerin diğer dillerden ayıran başka özelliği de (استفعال، افعل، افعلول، افعلول، افعل، افعل، افعل، افعل) gibi fiil kalıplarına sahip olmasıdır.²⁰

Samî dillerin hemen hepsinde kelimeler, fiil kökünün üç ünsüz harften oluşan fiillerden türetilir. Bu kökün başına veya sonuna değişik ünsüz harflerin eklenmesiyle de isimler elde edilir. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi:²¹

Fiil Türü	Arapça	Habeşçe	İbranice	Aramice	Süryanice	Asurca
mazi	kâtele	katele	kittel	katel	kattel	---
müzari	yukâtilu	yekatel	yekatel	yekatel	nekatel	ukaşşid
emir	kâtil	katel	katel	katel	katel	kuşşid
ism-i fail	mukâtilun	makatel	mekatel	mekatel	mkatel	mukaşşidu

Ancak çok az olsa da bazı kelimeler iki veya dört harften oluşmaktadır. Arapçada iki harften oluşan kelimeler daha çok akrabalık bağına işaret eden sözcüklerdir. *eb* (أب) (baba), *ah* (أخ)(kardeş) *ham* (حم) (kayın) gibi.

18 Bkz. *Webster's Study Dictionary*, Librairie du Liban publishers, Lübnan 1986, s.81,358.

19 Arap dilinde *nahit* olgusu için bkz. Vâfi, *Fikhu'l-Luga*, s.186-188; Musa Nihâd, *en-Nahit fi'l-Lugati'l-'Arabîyye*, Dâru'l-'Ulûm il'î-Tibâ'a, Riyad 1984.

20 Brockelmann, *a.g.e.*, s.109.

21 Tablo için bkz. Brockelmann, *a.g.e.*, s.123.

Samî dillerin bir başka ortak özelliği de, (Arapça, İbranice, Süryanice, Babilce gibi dillerde) irabın yer alması, isimlerin de eril, dişil, tekil, çoğul, ikil bir yapı şeklinde gelmesidir.²²

Bu dillerin gramer yapılarında birçok ortak noktalar bulunmaktadır. Örneğin bu dillerde bazı kelimeler sonuna kapalı *te* (ة) almadan dişil bir yapıya sahip olmaktadır. Örneğin: Arapça: *nefs*, İbranice: *nefeş*, Aramice: *nafsa*, Asurca: *napištu*. Yine bu dillerin bir başka ortak özelliği de çoğul isimlerin, tekinden bazı harflerin eklenmesi veya yerinin değişmesiyle elde edilmesidir. Örneğin: Arapça: *himâr* çoğul *hamîr* (حمار حبير), Süryanice: *himârâ* çoğul *himrâ*, Arapça: *karye* çoğul *kura*, (قرية، قري، قريه) Süryanice: *kiriîâ* çoğul *kuryâ* gibi.²³

Bu dillerde işaret sıfatlarının kullanımında da bazı benzerlikler bulunmaktadır. Ancak bazı dillerde işaret sıfatı kelimenin başında, bazılarında kelimenin sonunda yer almaktadır. Günümüz Arapçasında uyarı için “bak” anlamına gelen *hâ* (ه) edatı bazı ilkel Samî dillerde işaret sıfatı olarak kullanılmaktadır. Örneğin İbranice ve Lihyanî dilinde belirteç takısı olarak kelimenin başında *habbayt* (البيت -ev) şeklinde kullanılırken Aramca da kelimenin sonunda *baythâ* şeklinde kullanılmaktadır. Diğer yandan Arapçada eril için *zâ* (ذ), dişil için *zî* (ذی) kullanılan işaret sıfatı, Habeşçede eril için *zâ*, dişil için *ze* biçiminde kullanılır. İbranicede eril için *ze* dişil için *zî-zo*, Aramicede dişil için *dâ* kullanılır.²⁴

Arapçada yer alan *mâ* (ما) veya *keyfe* (كيف) soru isimleri, Asurca ve Habeş dillerinde *mî*, İbranicede (מן) anlamında *mî* kullanılır. Süryanicede ise Arapçada kullanılan (ما) edatı *mânâ- mân* şeklindedir. Aynı şekilde *ey* (أي) edatı, Habeşçede eril ve dişil için *ey*, Asurî dilinde *eyyu*, Süryanicede dişil için *eydâ*, çoğul için *eylen* şeklinde kullanılmaktadır.²⁵

Samî diller arasındaki benzerliği sayılarda da görmek mümkündür. Örneğin Arapçada (eril) *ehad* (احد) (dişil) *ihâd* (احدى) kullanılırken, Habeşçe: (eril) *ahadû*, (dişil) *ahati*, İbranice: (eril) *ehâd*, (dişil) *ahat*, Aramice: (eril) *had* (dişil) *hdâ*, Arapça: (eril) *isnân* (انثان) (dişil), *isnatân* (انثان), Habeşçe: *kilâ*

(Arapçada *kilâ* -كلا), İbranice: (eril) *şenâyim*, (dişil) *şittayim*, Asurca: (eril) *şina*, (dişil) *şitta* şeklindedir.²⁶

Samî dillerinde var olan gramer benzerliklerin yanı sıra dilden dile bazı farklılıklar da göze çarpmaktadır. Örneğin Arapçada kelimenin başında kullanılan *el* (ال) takısı, Seba dilinde kelimenin sonunda *nun* (ن), Süryanicede kelimenin sonunda (o), İbranice ve bazı ölü Arapça lehçelerinde kelimenin başında *ha* (ה) harfi şeklinde kullanılır. Babil-Asuricacı ve Habeş dillerinde ise bu edat kullanılmamaktadır.²⁷

Dil bilimciler, Samî dilleri **kuzey** ve **güney** olmak üzere iki kısma ayırırlar.

1-Kuzey Samî Dil Grubu (Akkadça, Babil-Asur, Kananî “İbranice-Fenikçe” ve Aramca)

2-Güney Samî Dil Grubu (Arapça, Eski Yemen ve Etiyopya-Habeşistan dilleri)

A-Akkadça (Asur-Babil)

Akkadlar, tarihin ilk çağlarında Arap yarımadasının güney kesimlerinden coğrafik koşullar nedeniyle Orta Mezopotamya bölgesine göç etmişlerdir.²⁸ Akkadlar’dan önce bu bölgede Sümerler yaşıyorlardı. Sümerler burada M.Ö. 4000 yılları ile 3000 yılları kapsayan dönemde birçok şehir devletçikleri kurmuşlardır. Ancak bu devletçikler, birbirleriyle olan hâkimiyet mücadelesi nedeniyle her zaman savaş içinde olmuşlardır. Millî bir birlik sağlayamamışlardır ve güç bakımından zayıf bir konuma düşmüşlerdir. Bu nedenle M.Ö. 2500 yıllarında Mezopotamya bölgesine yönelik Akkad akımları karşısında fazla bir direniş gösterememişlerdir. Akkadlar Kral Sargon Agade (Akkad) komutasında M.Ö. 2350 yılında Sümerlerin hâkimiyetine son vererek, bölgede ilk Samî devletini kurmuşlardır.²⁹ Babil’i de kendilerine başkent yapmışlardır. Babil’in giderek artan önemi nedeniyle burada yaşayan halk,

22 Olifinsun *a.g.e.*, s.20.

23 Brockelmann. *a.g.e.*, s.96.

24 *Aym eser*, s.89.

25 *Aym eser*, s.92.

26 Bu konuda geniş bilgi için bkz. *Aym eser*, s.105-107.

27 Olifinsun, *a.g.e.*, s. 23-24.

28 Bu ilk göçün M.Ö. 36. yüzyılda gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Bkz. Vâfi, *a.g.e.*, 13.

29 Olifinsun, *a.g.e.*, s. 23-24, 27-28

Akkadlar yerine Babililer olarak tanınmış ve tarih boyunca “Akkad devleti” yerine “Babil devleti” adıyla anılmıştır.

Akkadlar, her ne kadar siyasî ve askerî bakımdan Sümerlere galip gelmiş ve onları kendi egemenlikleri altına almışlarsa da, dil ve din bakımında aynısını söylemek mümkün değildir. Tersine göçebe bir toplum olan Akkadlar, medenî bir toplum olan Sümerlerin dil ve dinlerinin etkisinde kalmışlardır. Onların kullandıkları çivi yazısını olduğu gibi alarak kendi dillerine uyarlayıp kullanmışlardır.

Sümerlerin ilk dönemlerde kullanmış oldukları alfabe harfleri, ses düzeni üzerine kurulu değildir. Bu alfabe bir tür nesnelere işaret eden sembollerden oluşmaktaydı ve adeta bugünkü trafik işaretlerini andıran birer işaret tekniğinden ibaretti. Akkadlar, bu sembolleri olduğu gibi alarak, işaret etmiş olduğu manayı kendi dilleriyle okumuşlardır.³⁰ Örneğin tanrıya işaret eden çivi yazısındaki bir sembol, Sümerce de *Dingir*, Akkadça da *İlu*, gökyüzüne işaret eden sembolü de Sümerce de *ana*, Akkadça da *samû* şeklinde telaffuz edilmiştir. Daha sonra seslere işaret eden bir tür alfabe geliştirilmiş ve bu alfabenin her harfi bazen iki veya ikiden fazla heceden oluşmuştur.³¹

Sargon döneminde savaşlarda elde edilen büyük başarılar neticesinde Babil devletinin sınırları Filistin, Suriye ve Akdeniz’e kadar genişlemiştir. Bu dönemde Sümerce bölgede önemini yitirmeye başlamış ve onun yerine günlük hayatta Akkadça kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Sümerce edebî bir dil olarak bölgede varlığını uzun bir süre devam ettirmiştir.³²

Babil devletinin sınırlarının genişlemesiyle beraber farklı din ve dillere sahip olan uluslar, bu devletin egemenliği altına girmişlerdir. Akkadça bölgede her ne kadar siyasî otoritenin resmî dili haline gelmiş olsa da, bu farklı ulusların dillerinin etkisinde kalmıştır. Özellikle bir edebî dil olarak varlığını uzun bir zaman sürdüren Sümerce’nin, Akkadça üzerinde büyük etkisi olmuştur. Bu etki daha çok kelime yapılarında görülmüştür. Akkadlar, Sümerler’den aldıkları ve daha önce yabancı oldukları bazı eşyalara ait sözcüklerin isimlerini değiştirmeden kendi dillerine katmışlardır. Aynı şekilde yenilgiye uğramış uluslar, Akkadça’yı kendi ağız yapılarına uygun şekilde telaffuz etmeye başlamışlar ve bu da zamanla kelimelerin ses yapısının değişmesine neden

olmuştur. Kelimelerdeki bazı sesler düşmüş ya da birbirinin yerine geçmiştir. Örneğin diğer Samî dillerde kelimelerin başında yer alan *vav* ve *ye* harfleri bu dilde düşmüştür. Bu nedenle Akkadça, bölgenin farklı sosyal dokusunun etkisinde çok kalarak gramer ve kelime yapısı itibarıyla diğer Samî dillerin yapısından uzaklaşmıştır.³³

Yine Samî dillerin özellikleri arasında kabul edilen (ط،ص،ح،ع،غ) gibi kalın ve gırtlak sesleri Akkadça alfabesinden kalkmıştır.³⁴ Bu seslerin kalkmasının nedeni de Akkadçaya uygun olmayan Sümer alfabesinin kullanılması ve Sümer aksarıyla telaffuz edilmesine bağlanabilmektedir. Bu durum tıpkı günümüzde Fas, Tunus, Cezayir gibi Magrip ülkelerinde konuşulan Arapça gibidir. Arapların bu bölgelerde yaşayan Berberilerle beraber yaşamaları sonucu yerli halkın dilinin etkisinde kalan Arapçanın ses yapısı değişime uğramış ve diğer Arap dünyasında kullanılan ağızdan farklı bir ağız yapısı ortaya çıkmıştır.

Akkadlar, Irak’ın güney bölgesine yaptıkları ilk göçün akabinde yaklaşık M.Ö. XXV. yüzyılda Irak bölgesinin kuzeyine ikinci büyük bir göç daha gerçekleştirebilirler. Bölgede yaşayan yerli halk zamanla azınlık durumuna düşer. Samîler bu bölgede bir devlet daha kurarlar ve Asur kentini de kendilerine başkent yaparlar. Tarih boyunca bu Samî halk, Sümerler adıyla anılır. Asurlar, yerli halkın dillerinin etkisinde kalarak Babililerin dillerinden farklı ve kendilerine özgü bir lehçe geliştirirler. Böylece Akadça, Babil lehçesi ve Asur lehçesi olmak üzere iki kısma ayrılmış olur. Dilbilimciler hem güney hem de kuzeyde yaşamaya başlayan Samîlerin dilini de Asur-Babil dili olarak adlandırmışlardır.

Yapılan kazılarda ele geçen kitabelerden de anlaşıldığı üzere gerek Asur gerek Babil lehçeleri arasında pek belirgin bir fark görülmemiştir. Bu fark, sadece günlük konuşma dilinde sınırlı kalmıştır.³⁵

Babil ile Asurlar arasında yaşanan siyasî mücadele neticesinde Akkadlar, bölgede güçlerini kaybetmeye başlamışlardır. M.Ö. 539 yıllarında Fars İmparatorluğunun işgaline maruz kalmışlardır. Fars işgalinden sonra bölgede “Yeni Babil” devleti kurulmuştur. Bu dönemde Akkadçanın gramer ve cümle

30 Vâfl, *a.g.e.*, s.32.

31 Gotthelf Bergstrasser, *a.g.e.*, s.30.

32 Olfensun *a.g.e.*, s.29

33 Vâfl, *a.g.e.*, s.29.

34 Brockelmann, *a.g.e.*, s.16.

35 Vâfl, *a.g.e.*, s.31-32.

yapısında bazı değişiklikler yaşanmıştır. Bu nedenle dilbilimciler bu dönemin dilini Yeni Akkadça (Neo-Babylon) olarak isimlendirmeyi tercih etmişlerdir.³⁶

Sonuç olarak Akkadça yaşanan siyasî gelişmeler doğrultusunda Babil, Asur ve Yeni Babil olmak üzere üç ana lehçeye ayrılmıştır.

Mezopotamya'da 2500 yıl bir yazışma dili olarak kullanılan Akkadçayla ilgili pek çok kitabe ve eser günümüze ulaşmıştır. Bunların içinde en önemlisi, Kral Sargon ve Hammurabi'ye ait kitabelerdir.³⁷

Akkadça M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren siyasî gelişmelere paralel olarak bölgede önemini yitirmeye başlamıştır. Özellikle bu dönemlerde Suriye bölgesinden Irak'a sızmaya başlayan Aramî kabilelerinin günden güne artmasıyla Aramca, bölgede ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. M.Ö. IV yüzyıl ortalarına geldiğinde ise bölgede Akkadça tamamen varlığını yitirmiş ve yerini Aramcaya bırakmıştır. Ancak Akkadça, bölgede her ne kadar günlük konuşma dili olarak önemini yitirse de din ve edebiyat dili olarak varlığını Hz İsa'nın doğuşundan birkaç yıl önceye kadar sürdürmüştür.³⁸

B-Kenanî Dilleri

Kenanîler'in, Arap yarımadasının güneybatısından Filistin ve Suriye bölgelerine M.Ö. 2500 yıllarında geldikleri tahmin edilmektedir. Yani bölgeye Aramîlerden yaklaşık bin yıl önce gelmişlerdir. Yunanlılar, kendilerine Fenikeliler adını vermişlerdir. "Kenanî" kelimesinin İbranicede anlamı "tüccar"dır. Gerçekten deniz ticaretiyle uğraşan Kenanîler, Ortadoğu'dan Batı Akdeniz kıyılarına kadar oldukça geniş bir alana yayılarak bölgenin ticaretini ellerinde bulundurmışlardır. Akdeniz çevresinde birçok ticaret merkezleri ve koloniler kurmuşlardır. Kenanîler, yaşadıkları bölge itibarıyla dört bölge şehir devletine ayrılmışlardır. Bunlardan biri Aradus'tur. Aradus, Akdeniz'in İskenderun'a yakın kıyılarında bulunan bölgenin en büyük şehir devletiydi. İkinci bölge Beyrut'un kuzey bölgesinde, eski dönemlerde Adonis nehri olarak bilinen İbrahim nehrine yakın Cebal-Byblos kentidir. Üçüncü kent ise Saydâ'dır. Bu kent uzun dönem Kenanî bölgesinin hükümdarların yaşadığı ve birçok büyük tapınak ve heykellerin dikildiği, büyük ticaret merkezlerin

36 *Aym eser*, s.25-27.

37 Sargon ile ilgili yazılmış kitabeler için bkz. Olfensun, *a.g.e.*, s.45-49

38 Vâfi, *a.g.e.*, s. 32-33.

kurulduğu yerdir. Bölge dışındaki koloniler hep bu kente bağlıydı ve hatta Karthades kolonisi, ilişkilerini bu kentle iyi tutmak için buradaki İhtarut, Eşmun ve Milkum gibi kentin tanrılarına kurbanlar keserdi. Dördüncü şehir devleti ise Sur'dur. Sur devleti iki kısma ayrılmıştır. Bunlardan biri Akdeniz kıyısında diğeri de denizin iç kesimlerinde yer alan bir adaydı. Sur devleti, ticaret merkezleriyle ünlüydü ve ticaret gemilerinin uğradığı önemli liman kentlerden biriydi.³⁹ Kenanîler, şehir devletleri arasında millî bir birlik sağlayamadıkları için ilk önce Mısırlıların istilasına uğramışlar, M.Ö. XIV. yüzyılın sonuna kadar Mısır'ın egemenliği altında kalmışlardır. M.Ö. IX. yüz yılda ise Asurlar için büyük tehdit oluşturdularından Asurlular, kendileriyle savaşıarak kısa aralıklarla hâkimiyetleri altına almışlardır. M.Ö. VI. yüzyıla gelindiğinde bu defa Perslerin egemenliği altına girmişlerdir. Daha sonra Büyük İskender tarafından bölge işgal edilmiş ve Fenikeler, M.Ö. 65 yılında Roma'nın Suriye eyaletine bağlanmışlardır. Romalılar döneminde Aramî kabilelerinin bölgede iyice yayılması nedeniyle Akkadça önemini kaybetmiş ve M.S. I. yüzyılda varlığını tamamen yitirmiştir.⁴⁰

Pek çok araştırmacı ve dilbilimci, Samîlere özgü ilk yazıyı icat edenlerin Fenikeliler olduğunu kabul etmektedir. Bu yazı, gerek Akkadların kullandıkları Sümer çivi yazısından gerek eski Mısırlıların kullandıkları hiyografi yazılardan farklıdır. Bu yazı tamamen alfabetik bir özelliğe sahiptir. Daha önce çivi yazısında kullanılan semboller, birden fazla sese ve manaya işaret ederken Fenike alfabesinde her harf, tek bir sese işaret etmektedir. Fenikelilerin alfabetik sisteme dayanan yazıyı icat etmelerinde, şüphesiz ki ticaret faktörünün birinci sırada yer aldığı düşünülmelidir. Onlar diğer uluslarla olan ticarî ve siyasî münasebetleri nedeniyle her şeyi ifade edebilen ve kayıt altına alabilen bu tür yazıya gereksinim duymuşlardır.

Fenikeliler, alfabetik sisteme dayalı bu yazıyı keşfederken bazı harfleri ses özelliği üzerine kurulu olan hiyografi alfabesini taklit etmişlerdir. Yirmi iki harften oluşan bu alfabenin on üç harfini alarak kendi alfabelerinde kullanmışlardır. Ses düzeni üzerine kurulu olduğundan dolayı bu alfabe, farklı uluslar tarafından kullanılmasına ve geniş bir bölgede yayılmasına neden olmuştur. Daha sonra farklı uluslara ait ortaya çıkan ve alfabetik sistem üzerine kurulu olan yazılar üzerinde direk veya dolaylı bir şekilde Fenik alfabesinin

39 Olfensun, *a.g.e.*, s. 57-58.

40 *Aym eser*, s. 59.

etkisi büyük olmuştur. Aynı zamanda Fenike alfabesinden eski İbranice harfleri türemiştir. Bu harflerden de İsrailoğullarının Babil'den sürgün edilişinden sonra ve hiçbir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelen *Hebrew Square* olarak adlandırılan bir alfabe gelişmiştir. Yine Fenik alfabesinden günümüz İbranice alfabesine benzer iki alfabe daha ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Tedmur ya da *Palmyrenien*, diğeri de Nabatî (Nabatean) alfabeleridir. Tedmur alfabesinden de Süryanice, Süryanice ve Nabatic'e'den de Arap alfabesi türemiştir. Yine Fenikeceden Aramca harfleri ortaya çıkmıştır. Nitekim bazı dilbilimciler, Aramcanın en eski yazıtlarının dahi Fenikece harflerinden pek farklı olmadığını ortaya koymuşlardır. Aramcadan da Hindistan'ın kuzey bölgelerinde kullanılan Hint-Baktarian (İndia-Bactriane) harfleri ortaya çıkmıştır. Bu harflerden de bugün Hindistan'ın tüm dillerinde kullanılan alfabeler gelişmiştir. Aynı şekilde Fenikeceden Yemen (Seba) alfabesi, Yemen alfabesinden de Habeşistan'da konuşulan tüm Samî dillerin alfabeleri türemiştir.

Birçok ulusun yazılarının temelini oluşturan Fenikecenin ne zaman ortaya çıkıp kullanılmaya başlandığı hususunda araştırmacılar arasında görüş ayrılığı söz konusudur. Bazı araştırmacılar, Fenikece yazısının M.Ö. 900'lü yılları geçmediği düşüncesindedir. Çünkü onlar, on dokuzuncu yüzyılım sonlarında bir kazıda bulunan ve tarihi M.Ö. 900'lü yıllara ait olduğu düşünülen Meob kralı Mesa'nın İsrail kralına yazmış olduğu ve Fenikecenin üslup ve gramer yapısının tüm özelliklerini yansıtan kitabeyi, bu dilin ilk örneğini teşkil eden veri olarak kabul etmişlerdir.⁴¹ Bu görüşlerini de eski Mısır kralı Ahnaton'un başkenti olan Tel'ummârane'de bulunan ve tarihleri M.Ö. XV. yüzyılım sonlarına ve XIV. yüzyılım ilk yarısına ait olduğu kabul edilen ve Kenanî emirlerinin Mısır krallarına göndermiş oldukları mektupların Akkad çivi yazısıyla yazılmış olmasıyla desteklerler.⁴² Ancak yirminci yüzyılım başlarında Sina yarımadasında yapılan kazılarda bulunan ve tamamen alfabetik sisteme dayalı olan bazı kitabeler bulunmuştur. M.Ö. XX yüzyılım başları ile XV yüzyılım sonlarına doğru bir döneme ait tarihli olan ve Fenikece hattına benzer bir hatla yazılmış kitabeler bulunmuştur. Aynı şekilde Fransız arkeolog Pierre Montet, alfabetik bir sisteme dayalı ve M.Ö. XII yüzyıla tarihli olan Fenike hattıyla yazılmış, Kralı Ahiram'ın mezarıyla ilgili bir kitabe, Fenikelilerin önemli şehirlerinden sayılanan Cubeyl (Byblos)'da bulunmuştur. Bu kitabe yer alan yazı yirmi üç harften oluşmaktadır ve Fenikecenin yirmi harfi kullanılmıştır. Bu

41 Brocklmann, *a.g.e.*, s. 18; Vafi, *a.g.e.*, s. 34-36.

42 Vafi, *a.g.e.*, s. 27.

yeni arkeolojik buluştan sonra Fenikece yazısının dokuzuncu yüzyıldan önce gelişmediği görüşünü dile getiren dilbilimciler bu görüşlerini değiştirmek durumunda kalmışlardır. Dilbilimciler arasındaki yaygın görüş ise Fenike hattının M.Ö. X. yüzyıldan birkaç asır önce yaygın olduğu şeklindedir.⁴³

Kenanî diliyle yazılmış ve günümüze ulaşan en eski veri, Filistin bölgesinde yaşayan bazı Kenanî kralların Mısır Kırallı Amoun'a yazmış oldukları kısa mektup şeklindeki kitabelerdir. İçinde bazı Kenanice sözcüklerin yer aldığı bu kitabeler M.Ö. XIV. yüzyıl tarihli olup çivi yazısıyla Babil diliyle yazılmıştır. Diğer bir veri ise, yine kral Kelmo'ya ait ve M.Ö. IX. yüzyıl tarihli Kıbrıs adasında bulunan kitabelerdir. Aynı şekilde Mısır, İspanya, Yunanistan, Kartaca gibi pek çok yerde Fenikeceyle yazılmış kitabeler bulunmuştur.⁴⁴ Bunların çoğu da M.Ö. IV. yüzyıl tarihli Kartaca sakinlerine ait kitabelerdir. Bu kitabelerin en önemlisi de Roma kaynaklarında yer alan Kartaca sakinlerinin (Kenan) diliyle aktarılmış, diyalog içerikli ve Poenulus adı verilen temsili (müzikal) romandır.⁴⁵

Fenikece ile Arapça arasında bulunan bazı ortak kelimelere şunlar örnek olarak verilebilir:⁴⁶

Fenikece	Arapça	Türkçe
rucum	rucum	taş yığıcı
seknüniyye	seken	ev
almâ	'âlim	bilgin
kuvvas	kavvâs	dalgıç
ma'rib	mağrib	ağşam
ma'rake	ma'rake	savaş
muğur	mağara	mağara
hammâna	hâmî	koruyucu
şâmun	şem'a	yağ-mum
lubnata	lubna	kelpiç
saydon	sayyâd	avcı

43 *Aym eser*, s.38.

44 Kitabe için bkz. Olfensun, *a.g.e.*, s. 60-72.

45 *Aym eser*, s. 60

46 Tablodaki yer alan Fenikece kelimeler için bkz. Semîr 'Abdo, *Lugatu 's-Suriyyîn*, Mensurât Dâr Hasan Malas, Dimaşk 2003, s.177-179.

C-İBRANİCE

Kenanîcenin önemli lehçesinden biri olan İbranice, Tur-i Sina ve Arap yarımadasının kuzey bölgelerinde göçebe olarak yaşayan Yahudî halkın konuştuğu dildir. Bu dilin en önemli özelliği, eski dönemlerde kutsal kitapların büyük çoğunluğunun bu dille indirilmiş ve tedvin edilmiş olmasıdır.

İbraniler, Sina yarımadasından yaklaşık M.Ö. XIII. yüzyılda Kenanî halkların yoğun olarak yaşadığı Filistin'e göç etmişler ve burada yaşamalarını sürdürmüşlerdir. Araştırmacı Margoliouth'a göre İsrail oğullarının ilk ana yurtları Tur-i Sina veya Arap yarımadasının kuzey bölgesi değil, Yemen'dir. Diğer Samî halklar gibi İbraniler de güneyden kuzeye göç etmişlerdir. Margoliouth, bu görüşünü de, Yemen dillerinden olan Seba dili ile İbranice arasında ortak kelime sayısının fazla olması ve İbranilerle Seba halkı arasında sosyal, kültürel ve dinî yönlerden büyük benzerliklerin bulunmasıyla desteklemiştir.⁴⁷

İbranice tarih boyunca gelişim süreci bakımından iki ana döneme ayrılır:

1-Bu dönem yaklaşık M.Ö. XIII. ile IV. yüzyılı kapsar. İsrail oğullarının siyasi bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte İbranicede bu süre zarfında dil bakımından büyük gelişmeler yaşanır. Günlük yaşamın her alanında kullanılmaya başlanır. Diğer dillerin etkisinden tamamen uzak kalarak bölgenin güçlü dili haline gelir. Dil bilimcileri bu dönemi kapsayan dili de eski İbranice (Hebrew ancient) olarak adlandırmışlar. Yarıtlı, Mısırdan Çıkış, Yeşu, Ezgiler Ezgisi, Özdeyişler, Krallar, Hâkimler, Samuel gibi *Eski Ahidler* bu dille yazılmıştır.⁴⁸ Ayrıca bu dönemle ilgili günümüze ulaşan eserler arasında M.Ö.XIII. yüzyıllarda yaşadığı tahmin edilen İsraili Debora adında bilge bir kadına nispet edilen dinî içerikli hamasi bir kaside yer almaktadır.⁴⁹

47 Olfensun, *a.g.e.*, s.76; Brocklmann, *a.g.e.*, s.18.

48 Brocklmann, *a.g.e.*, s.18; Vafi, *a.g.e.*, s.49-50.

49 Debora'nın Ezgisi adlı kasidenin ilk mısraları şöyledir:

Debora ile Avinoam oğlu Barak o gün şu ezgiyi söylediler:

"Reisler İsrail'de reislik ettikleri için;

Halk gönüllü olarak savaşınca

RAB'be övgüler sunun.

Ey krallar dinleyin!

Ey yönetenler, kulak verin!

RAB'be ezgiler söyleyeceğim,

İsrail'in Tanrısı RAB'bi ilahilerle öveceğim.

Seirden çıktığımda, ya RAB,

Edom kırlarından geçtiğimde,

Mukaddes kitapların dışında ayrıca bu dönemin diliyle yazılmış ve günümüze ulaşmış çeşitli kitabeler bulunmaktadır. Bunların içinde en önemlisi Kudüs yakınında bulunan su kanalının anısına yazılmış ve M.Ö. VIII. yüzyıla ait olan Selvân adlı kitabedir.⁵⁰

Birinci dönem, M.Ö. 587 yılında Babil kralı Nabukadnezar (M.Ö. 605-562 yıllarında yaşamış) Filistin'e saldırarak İsrail oğullarını anayurtlarından Babil'e sürgün etmesiyle son bulmuştur.⁵¹

2- Bu dönem ise İbranicenin günlük yaşamdan yavaş yavaş çekilmeye başladığı M.Ö. IV. yüzyılın sonlarından, yani İsrail oğullarının M.Ö. 587 yılında anayurtları Filistin'den Babil'e sürgün edilmeleriyle başlar ve XIX. yüzyıla kadar devam eder. Bu dönemden itibaren *Ahdi kadim* dilinin kullanımı da sona erer. İsrail oğullarının Babil'e sürgün edilmeleriyle birlikte İbranice Aramcanın etkisinde kalarak günlük hayatta etkisini yitirir. Halk arasında kullanılmadığı için de zamanla unutulur. Ancak Babil'de çok az sayıda yaşayan Yahudî din adamları Filistin'e geri dönene kadar burada kaldıkları zaman zarfında dillerini yaşatmayı başarmışlardır. Ayrıca sürgünden muaf olan ve Filistin'de kalan Yahudiler de bölgedeki Aramcanın yoğun etkisine rağmen, kendi dillerini korumaya çalışmışlardır. Yahudî din adamlarının kendi dillerini yaşatmak için göstermiş oldukları tüm çabalara rağmen İbranice, Aramcanın etkisinden kurtulamamıştır. Özellikle M.Ö. IV. yüzyılın sonlarında İsrail oğullarının siyasi bakımdan güçsüz bir konuma düşmeleri, çeşitli bölgelerde birbirlerinden uzak ve dağınık bir şekilde yaşamalarının sonucu dillerinin de günlük hayatta kullanılmaması ve zamanla unutulmasına neden olmuştur. İbranice sadece bir ibadet dili olarak varlığını sürdürmüştür. Aramcanın büyük etkisi görüldüğü bu dönemin diliyle yazılmış ve günümüze ulaşmış olan eserler arasında, *Eski Ahid*'de yer alan Yunus, Zekeriya, Danyal gibi bölümler ile bazı edebî ürünler bulunmaktadır.

Yer sarsıldı, göklerden yağmur boşandı,

Evet, bulutlar yağmur yağdırdı.

Sina Dağı'ndaki

RAB'bin önünde,

İsrail'in Tanrısı RAB'bin önünde

Dağlar sarsıldı.

Bu kasidenin diğer bölümü için bkz. Kitabı Mukaddes, *Hâkimler*, Bap 5.

50 Kitabede yer alan bilgiler için bkz. Olfensun, *a.g.e.*, s.78.

51 M.Ö. 614'de Babiller, Kudüs'ü yağmaladılar ve Yahudileri Babil'e sürgün ederler. M.Ö. 586'da Nabukadnezar Tapınağı ve kent tümüyle yakar ve yeniden bir kısım Yahudiyi Babil'e sürgün eder. Pers Hükümdarı II. Kiroş M.Ö.538'de Yahudilerin Kudüs'e dönmesine izin verir ve böylece Kudüs'te ikinci tapınak inşa edilir. http://www.sevde.de/islam_Ans/K/K2/kudus.htm

Bu dönem, dil özelliği bakımından kendi içinde iki kısma ayrılmaktadır:

a-M.Ö. IV. yüzyıldan başlayarak orta çağlarının başlangıcıyla sona erer ve bu dönemin dili, Rabbânî veya Talmud İbranicesi olarak isimlendirilir. Bu döneme ait günümüze ulaşan eserler arasında en önemlisi rabbânîlerin(hahamların), Tevrat'ın yorumunu yaptıkları ve Talmud⁵² adı verdikleri, adâb ve muamelat içerikli 36 ciltten oluşan şerhler. İbraniceyle yazılmış olan bu eserler aynı zamanda Mişna olarak da isimlendirilir. Daha sonra Mişnannın, Babil ve İsrail'de bulunan hahamlar tarafından şerh ve analizi Arameçayla yapılır ve buna da Gemara⁵³ adı verilir. Gerek Bâbil Talmudunun yüzde 30'u, gerek Kudüs Talmudunun yüzde15'i hikâyeler ve kıssalardan oluşmaktadır. Yahudî edebiyatının esasını oluşturan bu hikâyelere Hagada adı verilir. Bu dönemin dili üzerinde Arameçanın yanı sıra Hint-Avrupa dillerinin de etkisi olmuştur. Ayrıca Yahudîlerin siyasi ve kültürel alanda Fars ve Yunanlılarla etkileşim içinde olmaları neticesinde de bu dönemin İbranicesi, Farsça ve Yunancanın etkisinde kalmıştır.⁵⁴

b- Ortaçağın başından günümüze kadarki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde kullanılan dil, yeni İbranice (New Hebrew) olarak nitelendirilir. Almanya, Fransa, İngiltere, Amerika Rusya gibi ülkelerde yaşayan ve farklı

52 Talmud, Yahudilerin Tevrat'tan sonraki kutsal kitaplarıdır. Bu da sözlü emirler dedikleri kitaptır. Talmud, iki kısımdan meydana gelmiştir. Bunlar Mişna ve Gamârâdır. **Mişna:** İbrânice tekrar demektir. Sözlü emirlerin, kanun hâline getirilmesi ilk hâlidir. Yahudi inancına göre, Tanrı, Hz. Musa, Tür dağında Tevrat kitabını (**yazılı emirleri**) verdiği gibi, bazı ilimleri sözlü olarak da söylemiştir. Mûsâ, bu ilimleri Hârûn, Yûşâ ve Eliâzâr'a bildirmiştir. Bunlar da kendilerinden sonra gelen Peygamberlere bildirmişlerdir. Bu bilgiler, nesilden nesile aktarılacak yani hahamlardan hahamlara rivayet edilmiştir. M.Ö. 538 ve M.S. 70 yıllarında çeşitli Mişnalar yazılmıştır. Bunlara Yahudilerin âdetleri, kanun müesseseleri, hahamların bir konudaki tartışmaları ve bireysel görüşleri de karıştırılmıştır. Böylece Mişnalar, hahamların kendi görüş ve tartışmalarını ifade eden kitaplar hâline gelmiştir.

Gamârâ: Yahudilerin Filistin ve Babil'de iki önemli dini okullar bulunmaktadır. Bu okullar, Amora'im (fâzâhçılar) denilen hahamlar, Mişnannın anlamını açıklamaya, çelişkileri düzeltmeye, örf ve âdetlere dayanarak verilen hükümlere kaynak aramaya, olmuş veya olmamış, yani teorik konular üzerinde hükümler vermeye çalışmışlardır. Babil'deki hahamların yaptıkları şerhlere **Bâbil Gamârâsı** adı verilmiştir. Bu Gamârâ, Mişna ile beraber yazılmıştır. Mevdana gelen kitaba **Bâbil Talmudu** adı verilmiştir. Kudüs'teki hahamların yaptıkları açıklamalara da **Kudüs Gamârâsı** adı verilmiştir. Bu Gamârâ da Mişna ile beraber yazılmıştır. Buna da **Kudüs Talmudu** olarak isimlendirilmiştir. Bkz. http://www.sadaka.net/cevapveremedi/cevremedi_talmud.htm

52 Gemara Talmud'un ikinci bölümünün açıklamasıdır. Rabi Yehuda Ha Nasi'nin Mişna'ya tamamlanmasından sonra hahamlar Mişna'nın yeterli olmadığını fark etmişlerdir. Çünkü Mişna okuyacak kişinin konuya iyice vakıf olduğu varsayılarak kısaltmalar ve semboliler kullanılmıştır. Bu yüzden Mişna'nın açıklaması olan Gemara'nın yazılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Mişna'nın yazılmasından yaklaşık 300 yıl sonra Babil ve İsrail'de bulunan hahamlar komitesi toplanarak, Mişna'nın açıklamasını Arameçaya yapmışlardır. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Gemara>.

54 Vâfi, a.g.e., s.51-52; Olfensun, a.g.e., s. 84.

dillerde konuşan Yahudi âlimleri bu döneme ait dille ilgili pek çok eser yazmışlardır. Bu dönemin İbranicesi, daha çok çağdaş Batı dillerinin yanı sıra Arapçanın büyük etkisi altında kalmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise İbranice, sadece dinî ayinlerde kullanılan bir dil olmaktan çıkarak günlük yaşamın her alanında kullanılan bir dil haline gelmiştir. Özellikle Doğu Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden İsrail'e göç eden Yahudiler, kendi dillerini ve milliyetlerini yeniden yaşatmaya yönelik yoğun bir çaba içinde olmuşlardır.⁵⁵

D-ARAMCA

Aramî kabileleri M.Ö. XV. yüzyıldan itibaren güney Arap yarımadasından Mezopotamya bölgesinin güney sınırlarına yani bugünkü Suudi Arabistan'ın kuzey bölgelerine doğru göç etmişlerdir. Daha önce Mezopotamya bölgesinde yaşayan Babil- Asurlar'a komşu olmuşlardır. Bedevî bir toplum olan Aramîler, yerleştikleri bölgede rahat durmazlar, bölgede yaşayan halkın yollarını keser ve zaman zaman komşularına saldırırlardı. Böylece yerleşik hayata geçen komşuları için bir tehdit unsuru oluşturmaya başlamışlardır.⁵⁶

Daha sonra Aramî kabilelerin bir kısmı bölgede kalırken bir kısmı da Suriye ve Filistin bölgesine göç etmiştir. Bu bölgelerde onlarca yıl önce yerleşmiş ve medenî bir toplum olan Kenanîlerle beraber yaşamaya başlamışlardır. Zaman içerisinde Aramîler, bu bölgede siyasi güç bakımından ağırlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. Bölgede birkaç küçük devletçikler kurmayı başarmışlar ve yerli halkı kendi egemenlikleri altına almışlardır. Bu arada Arameçada bölgede hızla yayılmaya başlamış ve kısa zamanda yerli halkın konuştuğu Fenikecenin yerini almıştır. Ancak kültür, edebiyat ve sanat bakımından pek gelişmemiş bir toplum olan Aramîler, bu hususta Kenanîlerden büyük ölçüde yararlanmışlardır.⁵⁷ Özellikle Fenikelilerin alfabesinde bazı

55 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Avram Galanti, "İbranicenin Gelişmesine Arapçanın Katkısı" (Sadeleştirilen Nurettin Ceviz & Musa Yıldız NÜSHA (Şarkiyat Araştırmaları Dergisi) Yıl:V, Sayı:16, Kiş 2005, s.91-98.

56 Corc Hamâ Rizkullâh, a.g.e., s.5-6.

57 Vâfi, a.g.e., s.56-57.

değişiklikler yaparak bu alfabeyle kullanmışlardır. Daha sonra M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren kendilerine özgü bir alfabe geliştirmişlerdir.⁵⁸

Bu arada Arap yarımadasının Kuzeybatı bölgelerinde kalan Aramîler de Irak'ın iç kesimlerine doğru sızmaya başlamışlardır. Uzun bir dönem sonra bölgede büyük güç ve nüfuz sahibi olmuşlardır. M.Ö. IV. yüzyılın ortalarında Arameca günlük hayatta Akkadçanın yerini almaya başlamıştır. Kuzeybatı yani Suriye ve Filistin bölgelerinde ise M.Ö. I. yüzyılda Fenikece ve IV. yüzyılın sonlarında da İbranice yerlerini Aramecaya bırakmıştır. M.Ö. VI. yüzyılın sonlarında Asur imparatorluğunun yıkılışından sonra Arameca bölgede önemli bir dil haline gelmiştir. Özellikle M.Ö. 520'li yıllarda I. Darius'un, İran İmparatorluğu sınırları içerisindeki bölgelerde Aramecanın konuşulması hususundaki fermanı ardından önemi daha da artmıştır. Ayrıca bu dilin bölgede öneminin artmasının bir başka nedeni de Aramîlerin, askerî alanlardan çok ticaretle uğraşmış olmalarıdır. Anadolu, İran ve Mezopotamya bölgesinin tüm ticaret kabileleri Aramîlerin elindeydi.⁵⁹ M.Ö. 650 yılına gelince Arameca, Irak, Suriye Filistin, Ürdün, Lübnan Mısır ve Anadolu ve hatta Afganistan'a kadar geniş bir bölgeyi kapsayan önemli bir emperyal dil (Imperial Aramaic) haline gelmiştir.⁶⁰ Arameca, geniş bir coğrafyaya yayılması nedeniyle birçok lehçelere ayrılmıştır. Bu lehçeler temel olarak Doğu ve Batı olmak üzere iki ana kola, bir başka ifadeyle Fırat nehrinin batısı ve doğusu olmak üzere iki gruba ayrılmıştır:

a-Batı Aramecası Suriye, Filistin ve Sina yarımadasında konuşulan lehçeleri kapsar. Bu da şu lehçelerden oluşur:

1-Eski Arameca: Suriye bölgesinde kurulmuş olan küçük Aramî krallıkların konuştukları ilk resmî dildir. Bu da yaklaşık M.Ö. 500 yıllarına ait İmparatorluk Aramecasından önceki dönemin dilini kapsamaktadır. Suriye'nin kuzey bölgelerinde bulunan ve bu dille yazılmış bazı kitabeler M.Ö. VII. ile X. yüzyılları arasına tarihlenmektedir. Bunlar arasında M.Ö. 750 yılına ait Asur kralı Sanharib (Sinahheriba) ile Yahudî kralı Hazkiya arasında Kudüs surlarının altında yapılan bir anlaşmayı ihtiva eden bir kitabe de yer almaktadır. Bu da Kudüs halkının o sıralarda Arameca'yı bildiklerini göstermektedir. Ayrıca bu

kitabeler arasında aşağı Mısır'ın Sakkara bölgesinde bulunan ve M.Ö. 600 yıllarına ait Kenan kralı Addon'un Mısır Firavunlarından birine yazmış olduğu bir mektup da yer almaktadır.⁶¹

2-Eski Ahid (Tevrat) Aramecası: Eski Ahid'in Daniel (M.Ö. 300 yıllarında) ve Esra (M.Ö. 167 yıllarında) bölümleri bu dille yazılmıştır.

3-Filistin Aramecası: Bu da kendi arasında üç lehçeye ayrılmaktadır:

a-Filistin Yahudî Aramecası: Filistin Yahudî Aramecası: Bu dille eski Ahid'in tercümesi ile Mişna ve Gamara'dır. Mişna ve Gamara, İbraniceyle yazılmış kutsal kitapların, Aramecayla yapılmış şerh ve yorumlardır. Bu şerh yorumlar Aramecayla yapılmasının nedeni de Filistin'de yaşayan Yahudiler kendi dilleri yerine günlük hayatta Arameca'yı kullanmış olmalarıdır. Aynı zamanda Mişna ve Gamara, Batı Aramecayla yazılmış ve günümüze ulaşmış olan en önemli eserler olarak da kabul edilir.⁶²

b-Filistin Hristiyan Aramecası: Hristiyan Galile lehçesi Hazreti İsa'nın ana dili olarak kabul edilir. Süryanilerden kültürel ve dinî alanda bağımsızlığını elde ettikten sonra Filistin'de yaşayan Hristiyan din adamları, miladî V. yüzyılda bu dille, edebiyat, mitoloji felsefe gibi çeşitli alanlarda Yunancadan çeviriler yapmışlardır. Bu çeviriler, Hristiyan Aramecasıyla yazılmış ve günümüze ulaşmış en önemli eserler olarak sayılır.⁶³

c-Sameyri (Şomronit) Aramecası: Kudüs'deki Yahudî din bilgelerinin otoritesini kabul etmeyen farklı mezhepten olan Musevilerin kullandıkları lehçedir. (Ⲫ ⲟ Ⲡ) gibi gırtlak harflerinin hemze (ʾ) olarak okunması bu lehçenin özelliklerinden biridir.⁶⁴

4-Mısır Aramecası: M.Ö. V. yüzyılda Mısır'da bulunan Yahudî asker kolonisinin kullandığı bir lehçedir. Mısır'ın güney kesiminde yer alan Fila adasında kiremit ile papirüs-kamış üzerine yazılmış bulunan bazı mektup ve belgeler bu dille yazılmıştır. Bu belgelerin M.Ö. V. ile VI. yüzyıllara ait olduğu saptanmıştır. Burada bulunan belgelerin Aramî diliyle yazılmış olmasının nedenini araştırmacılar, ticaret ve anlaşma belgeleri yazan kâtiplerin çoğunun

61 Core Hamâ Rizkullâh, *a.g.e.*, s. 8.

62 Vâfi, *a.g.e.* 59.

63 Aynı eser. 60.

64 Core Hamâ Rizkullâh, *a.g.e.*, s. 13-14.

58 Core Hamâ Rizkullâh, *el-Medhal tilâ el-Luğât el-Arâmiyye ft Lehcer Ma'tulâ el-Mahalliyye*, Câmî'atu Dimaşk, Şam 2007, s. 5.

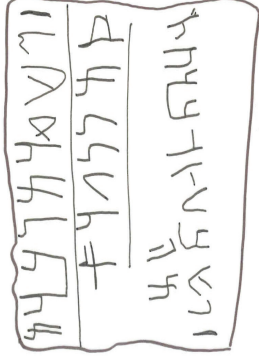
59 Core Hamâ Rizkullâh, *a.g.e.*, s. 7.

60 Vâfi, *a.g.e.*, s. 58.

Aramcayı konuşan Yahudilerden oluşmasına ya da Fila adasının Yahudî sakinlerinin Aramî dilini konuşmasına bağlamaktadırlar.

5-Nabatî Aramcası: Araştırmacılar, Nabatî Devleti'nin M.Ö. IV. ile V. yüzyıllar arasında Tur Sina (Petra) bölgesinde Adomi devletinin yıkılışından sonra kurulduğu tahmin edilmektedir. Daha sonra bu devletin sınırları Arabistan yarımadasının kuzey bölgesi (Teyme, el-'Ulâ, Medâ'in Sâlih (Salih Şehirleri) ve Suriye (Şam-Busra-) ile Fırat civar bölgelerine kadar geniş bir alana yayılmıştır. Bu bölgelerde Nabatçayla yazılmış pek çok mezar taşı, anıt ve anlaşma metinleri içeren kitabeler bulunmuştur.

Teyme bölgesinde bulunan Nabatî Aramcasıyla yazılmış bir kitabe örneği:⁶⁵

65 Kitabe için bkz. ez-Ziyb, *a.g.e.*, s.79.

1 - فَر جَر م ن ب ر م
2 - م ت م ن ن ج د ا

Metnin Türkçesi: Görevli Curmân b. Mutmân'ın mezarı.

Nabatî dili, Arapçanın etkisinde çok kalmıştır. Arapçadan pek çok sözcük almıştır. İzze, Lat, Emât, Veşi, Esed, Evsullâh, Yergûs, Hanzal, Latm, Receb gibi pek çok tanrı ve ünlü şahsiyetlere ait Arapça isimlerin yer alması oldukça dikkat çekicidir. Araştırmacılar, bu iki dil arasındaki benzerliğin nedenini, Nabatî kabilelerinin tümünün Aramî olmadıklarına, bunların bir kısmının Aramcayı konuşan Arap kabilelerinden oluştuğları görüşüne bağlamaktadırlar.⁶⁶

Farklı bir alfabeye sahip olan Nabatca, harfleri bitişik yazılan ilk Samî alfabeye olma özelliğine sahiptir. Arap alfabesinin ortaya çıkmasında da büyük rol oynamıştır.⁶⁷

6- Tedmur (Palmira) Aramcası: Akdeniz ile Şam sahrası arasında ticaretle uğraşan kabileler için önemli bir konuma sahip olan Tedmur, Aramî ve Arap kabilelerinin iç içe yaşadığı bir mekândır. Tedmur Aramcası, Filistin Aramcasına yakın olup, burada yaşayan halkın M.Ö. I. yüzyıldan M.S. III. yüzyıla kadar kullanmış olduğu bir lehçedir. Bu lehçeyle günümüze ulaşan en önemli eserler, Tedmur kentine giren yabancı mallara uygulanan vergilerle ilgili bilgi içeren kitabelerdir. Bu kitabelerin pek çoğu M.Ö. II. ve III. yüzyıllara aittir. Bu kitabelerde, Ezra ve Daniel bölümlerinde kullanılan dile benzer eski bir dil kullanılmıştır.⁶⁸

7-Çağdaş Batı Arami Lehçesi: Günümüzde Şam'ın Ma'lule ve Lübnan'ın Ceb'adeyn ve Behfâ gibi dağlık bölgelerinde yer alan birkaç köyün ve sayıları yaklaşık iki bin kişiyi aşmayan insanların konuştuğu tek Batı Aramcasıdır. Bu lehçe, İslâm fetihlerinden sonra Arapçanın etkisinde kalmış ve bölgede önemini yitirmiştir. Ancak edebiyat ve din dili olarak hâfâ günümüze

66 Olfensun, *a.g.e.*, s.121.

67 Brockmann, *a.g.e.*, s. 65.

68 Corc Hamâ, *a.g.e.*, s.10-12.

dek varlığını sürdürmektedir. ⁶⁹ Bu dilin varlığını sürdürmesi için Şam Üniversitesi bünyesinde Aramî Dili (Ma'lula Lehçesi) adı altında araştırma merkezi kurulmuştur.

Arapça ile Ma'lula Aramcası arasında bulunan bazı ortak kelimelere örnek:⁷⁰

Aramice	Arapça	Türkçe
ikir	kara	okumak
'iktal	katele	öldürmek
İkta'a	kata'	kesmek
daraba	daraba	vurmak
misinçe	medine	şehir
şmo	semâ'	gökyüzü
lehmo	hubuz	ekmek
reyşa	râs	baş
beysa	beyt	ev
'inbo	'ineb	üzüm
moyya	mâ'	su
camle	cemel	deve
harufa	haruf	kuzu
'azze	mâ'iz	keçi

b-Doğu Aramcası Urfa, Harran, Irak'ın güney ve kuzey bölgelerinde kullanılan lehçeleri kapsar. Bu da şu lehçelerden oluşur:

1-Babil Talmudu Aramcası: Küdüs'ten Babil'e sürgün edilen Yahudîlerin kullandıkları lehçedir. Bu lehçeyle birçok eser günümüze ulaşmıştır. Bu eserlerin içinde en önemlisi de Babil'de yaşayan Yahudî din adamları tarafından M.Ö. IV. ve V. yüzyılları arasında İbraniceyle yazılmış

Mişna'nın Aramca yapılmış açıklamasıdır. Birçok ciltten oluşan bu eser, Babil Talmudu olarak isimlendirilmektedir. Babil Talmudu edebiyat, din ve tarih gibi pek çok konuyu içermektedir. Talmud Aramcasında İbranice'nin etkisi açık bir şekilde görülmektedir.⁷¹

2- **Mande Aramcası:** Zerdüş, Musevî ve Hıristiyan geleneklerinden oluşan Sabii dinine mensup olan kişilerin konuştuğu lehçedir. Farklı bir alfabeti bulunmaktadır. Lehçe olarak da daha çok Babil Talmudu'nun Aramcasına benzemektedir. Saf Aramcaya en yakın olan bu lehçe, Irak'ın güneyinde yaşayan Mandeaneler tarafından konuşulmaktadır.⁷²

3- **Harran Aramcası:** Miladî VIII. yüzyılda Harran'da Pagan krallığının konuştuğu lehçedir. Harran o dönemin Aramî kültürünün önemli merkezlerinden biriydi. Buradaki Aramiler, Yunanlılarla temas içinde olmuşlar ve eski Yunan felsefesinden büyük ölçüde yararlanmışlardır. Abbasî döneminde Araplar, Harran âlimleri aracılığıyla Yunanca ve Süryaniceden felsefeye ilgili pek çok eseri Arapçaya aktarmışlardır. Harran Aramcası, Arapça karşısında önemini yitirmeye başlamış ve miladî IV. yüzyılda tamamen yok olmuştur.⁷³

4- **Süryanice:** Doğu Aramcanın en önemli lehçelerinden biri de Süryanicedir. Bu lehçenin konuşulduğu bölge de Urfa'dır. Urfa'nın Süryanicedeki adı da Urhai veya Urhoi'dir. Yunanlar Edessa, Araplar'da er-Rahâ' adını vermişlerdir. Hatta Süryani kaynaklarına göre Urfa, eski Aramî krallarından Urhai b. Huyâ'ya nisbet olarak adını buradan almıştır. Doğu bilimcileri de bu kent adını, bölgede yaşamış olan bir Aramî kabilesinden aldığını ve bu da çivi yazılarında **Ruua** olarak geçtiğini ifade ederler. Bazı âlimler de **Edessa** sözcüğü ile İbranice **Hades** veya Aramice **Hadese** sözcükleri arasında bir ilişkili olduğu belirtirler.

M.Ö. I. yüzyılda Roma İmparatorluğu, Suriye bölgesinin egemenliğini aldıktan sonra Irak ve Suriye'nin kuzey bölgelerinde çoğu Aramî unsurundan olmak üzere küçük devletçikler ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin içinde en önemlisi, Osroene devletiydi ve başkenti de Edessa idi. Osroene devletinde Hıristiyanlık yayıldıktan sonra diğer Aramî devletçiklerine üstünlük sağlar ve bu devletin dili olan Aramcanın Süryanî lehçesi de bölgenin hâkim dili haline

69 Core Hamâ, a.g.e., s.15. Vafi, a.g.e., s.71;

70 Sütündeki Aramca kelimeler, Suriye'nin başkenti Şam'da bulunan Tarih Araştırmalar Merkezine 7/7/2008'de yapılan ziyarette burada görev yapan Aramca uzmanı olan Mehâ el-Hâc 'ın katkılarıyla yazılmıştır.

71 Olfinsun, a.g.e., s.129.

72 Vâfi, a.g.e., s.69.

73 Olfinsun, a.g.e., s.129.

gelifir.⁷⁴ Süryani lehçesi Suriye'nin kuzey bölgelerine yayılmadan önce eski dönemlerde bu lehçe, Irak lehçesi olarak da biliniirdi. Özellikle miladî II. yüzyılda Hıristiyanlığın bölgede yayılmasıyla beraber Urfâ, Doğu Hıristiyanların kültür merkezi haline gelmiştir. Edebiyat, bilim ve Yunan felsefesiyile ilgili bu dille birçok eser yazılmıştır. Bu eserlerin arasında en önemlisi Peşitta adı verilen kutsal kitabın Süryanice çevirisidir. Urfâ Süryanicesi daha çok Yunancanın etkisinde kalmış ve Yunancadan birçok kelime almıştır. Süryanice miladî V. yüzyıla kadar dil birliğini korumuştur. Ancak Süryani din âlimleri arasında Hz. İsa'nın tabiatıyla ilgili farklı görüşler ortaya çıkınca iki farklı mezhebe ayrılmışlardır.⁷⁵ Bu bölünmeyle beraber Süryani dili de Doğu ve Batı olmak üzere iki gruba ayrılmıştır.

1-Batı Süryanicesi: Bizans'ın etkisinde kalan ve Jacob Baradaos-(Baradaeus) mezhebini benimseyen Yakubiler (İsa'nın tek ve ayrılmaz bir tabiatı olduğuna inanılanlar)'in konuştuğu lehçedir.⁷⁶

2-Doğu Süryanicesi, Fars İmparatorluğu'nun etkisinde kalan Nostorius (İsa'nın birbirinden bağımsız çift tabiatı olduğunu savunanlar) mezhebini benimseyen Nasturiler'in kullandıkları lehçedir.

Süryanicenin gerek Batı gerekse Doğu lehçeleri arasında zamanla gramer, kelimelerin fonetik yapısı bakımından büyük farklılıklar meydana gelmiştir. Özellikle İslâm fetihlerinden sonra Arapların egemenliği altına giren Süryaniler, dillerinin Arapçanın hâkimiyeti altında kalacağını ve zamanla kaybolacağını, bunun da Süryaniceye tercüme edilen kutsal kitabın (Ahd-i Kadim ve Ahd-i Cedid) ayetlerinin okunup anlaşılmasında sıkıntıya yol açacağını düşünmüşlerdir. Bu nedenle doğu ve batı Süryani lehçelerini kontrol altına almak amacıyla bir takım gramer kuralları getirmişlerdir.⁷⁷

74 Aynı eser, a.g.e., s.130.

75 Aziz Günel, *Türk Süryaniler Tarihi*, Oya Matbaası, İstanbul 1970, s.87 v.d.

76 Aziz Koluman, *Orta Doğu'da Süryanilik(Dini-Sosyal ve Kültürel Hayat)*, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s.41-49; Brocklmann, a.g.e., s.26.

77 Yakup Bilge, *Geçmişten Günümüze Süryaniler*, Geyik Yayınları, İstanbul 2001, s.91-93; Brocklmann, a.g.e., s.27.

Arapça ile Süryanice arasında bulunan bazı ortak kelimelere örnek:⁷⁸

Arapça	Süryanice	Türkçe
insân	inošo	insan
nisâ'	ineşe	kadınlar
eb	abo	baba
um	emo	anne
ah	aho	kardeş
kelb	kelbo	köpek
utn	atono	dişi merkep
mâ'	mayo	su
'ineb	inbe	üzüm
tin	tino	incir
beyt	beyto	ev
leyl	lilyo	gece
bukâ'	beho	ağlamak
'âlem	olmo	kâinat

E-Habeşistan Bölgesindeki Samî Dilleri

Habeşistan'daki Samî diller, Yemen'den oraya göç eden Samî kabilelerin sayesinde yayılmıştır. Samilerin Habeşistan'a ne zaman göç ettikleri konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, bu göçün tarihin çok eski dönemlerinde gerçekleşmiş olduğu tahmin edilmektedir. Yemen'den göç eden Samîler, Hamî asıllı olan Habeşistanlı yerli halkla karışmış ve onlarla beraber yaşamaya başlamışlardır. Bu nedenle bazı Samî dillerin yerel halkın dillerinin etkisinde çok kaldığı görülmüştür. Samîler, zaman içerisinde bölgedeki nüfuslarının artmasıyla birlikte Hamî-Kuşî dilini konuşan yerli insanların dili üzerinde hâkimiyet sağlamıştır. Bu hâkimiyet ilk etapta sınırlı bir bölgedeyken, daha sonra Habeşistan bölgesinin dörtte birini kapsayacak şekilde geniş bir alana yayılmıştır. Kalan diğer bölgede ise Hamî-Kuşî dili ile Sudan lehçesi kullanılmaya devam edilmiştir.

78 Süryanice kelimeler için bkz. Aziz Günel, a.g.e., s.46-47.

Habeşistan Samî dilleri ile Yemen dilleri arasında kelime ve gramer yapıları bakımından diğer Samî dillere göre büyük benzerlikler bulunmaktadır. Dil bilimcileri, bu benzerliği Habeşistan'a göç eden insanların Yemen menşeli oluşlarına bağlamaktadırlar. Bu nedenle de her iki bölgenin dili, Güney Samî Dilleri Grubu'na dahil edilmiştir.

Habeşistan'ın Samî lehçeleri, her ne kadar bölgede yerel Hamî lehçelerinin üzerinde etkisi büyük olmuşa da bu dillerin etkisinden kendisini kurtaramamıştır. Hamî dillerden pek çok kelime almış, Samî asıllı olan bazı kelimelerin de fonetik yapısı değişmiştir. Böylece Samî dil özelliğinden uzaklaşmıştır. Bu da daha çok Amhara lehçesinde görülmüştür.⁷⁹

Habeşistan'a göç eden Samîler, ilk önce Seba yazısını kullanmışlardır. Sonra da bu yazıdan kendilerine özgü bir yazı çeşidi geliştirmişlerdir. Bunu da Habeşistan veya Ge'ez alfabesi olarak isimlendirmişlerdir. Her iki yazı türü uzun bir döneme kadar beraberce kullanılmıştır. Yirmi altı sessiz harften oluşan Ge'ez alfabesinde, diğer Samî dillerde olduğu gibi uzatma harfleri (med harfleri) bulunmamaktadır. Ancak daha sonra uzatma seslerine işaret eden bazı semboller geliştirilmiştir. Ge'ez alfabesi, Seba yazısı gibi ilk etapta sağdan sola ve daha sonra soldan sağa yazılmaya başlanmıştır.⁸⁰

Habeşistan'da konuşulan Samî lehçelerinin en önemlileri şunlardır:

1- **Ge'ez Lehçesi:** Habeşistan'da konuşulan en eski Samî dildir. Ge'ez, kelime olarak "özgür" yani "özgür kabilelerin dili" anlamına gelmektedir. Yunanlılar da buna Etyopya dili olarak isimlendirmişlerdir. Bu dil daha çok Tigre-Aksum bölgesinde kullanılmaktadır. Ge'ez dili, bazı küçük değişimler hariç, tarih boyunca ana dilinin pek çok özelliğini korumayı başarmıştır.

Ge'ez alfabesi, Seba hattından türemiştir. Seba alfabesi, konuşma dilindeki tüm sesleri karşılayamadığı için Habeşler, Hıristiyanlık döneminde bu yazı türünü geliştirmek durumunda kalmışlardır. Bu yazıda sadece harflere bağlı kalınmamış, hareke görevi gören bir tür işaretler de geliştirilmiştir.⁸¹ Ge'ez diliyle yazılmış ve günümüze ulaşmış olan eski kitabeler, M.S. 350 tarihlidir. Bunların arasında en önemlisi Aksum kralı Ezena ve kral Elam Amidam ile

79 Brocklmann, *a.g.e.*, s.32, Vafi, *a.g.e.*, s.87-88.

80 Vafi, *a.g.e.*, s.89-90; Olffinsun, *a.g.e.*, s.219-221.

81 Olffinsun, *a.g.e.*, s.221-222.

ilgili kitabelerdir. Ayrıca Yunancadan bu dile aktarılmış ve günümüze ulaşmış bazı kutsal kitaplar da bulunmaktadır.⁸²

2-**Amhara Lehçesi:** Habeşistan'ın güney batı bölgesindeki Choa bölgesinde konuşulan bir Samî dildir. Ge'ez-Aksum devletinin miladî 1270 yılında yıkılması sonucu yerine bir devlet kurulmuştur. Devletin başına da Hz. Süleyman ve Seba kraliçesinin soyundan geldiği iddia eden Amharalı bir aile geçmiştir. Amharalıların iktidara gelmeleriyle birlikte Amharaca hızlı bir şekilde bölgede yayılarak, sosyal hayatın her alanında kullanılan bir dil haline gelmiştir. Hamî asıllı yerel Gala lehçelerinin zayıflamasına yol açmış, hatta bu lehçelerin yok olma sürecini hızlandırmıştır. Hamî asıllı kabilelerin pek çoğu kendi yerel dillerini unutarak, Amhmaracayı kullanmışlardır. Günümüzde Habeşistan'da günlük hayatta Amhara dilinin yanı sıra Arapça da kullanılmaktadır.⁸³

3-**Tigrinya Lehçesi:** Eritre ve Etyopya'da Müslüman kabilelerin konuştuğu dildir. Bu dilin Ge'ez dilinden türediği ifade edilir. Ancak bölgede konuşulan yerel Hamî lehçelerin etkisinde çok kalarak ana dilden oldukça uzaklaşmıştır. Bu dil, Müslümanlar tarafından kullanılıyor olması dolayısıyla Hıristiyan dili olan Amhara dilinin etkisinden uzak kalarak bölgede varlığını günümüze kadar sürdürmeyi başaran tek yerel dil olmuştur. Bölgedeki diğer yerel diller ise Amharacanın karşısında pek bir varlık gösteremeyerek yok olmuşlardır.⁸⁴

F-ARAPÇA

Dilbilimciler, Samî dillerden olan Arapçayı güney ve kuzey olmak üzere iki kısma ayırırlar. Güney Arapçası, Main, Seba, Himyer, Kutban ve Hadramut lehçelerinden oluşurken, kuzey Arapçası iki ana kola ayrılır. Bunlardan biri İslâmî dönemden önce yok olmuş olan Arap kabilelerinin konuştuğu dildir. Bu dil, edebiyat tarihi kitaplarında da "ölü Arapça" veya "kitabe Arapçası" olarak isimlendirilmektedir. Diğer ise günümüze kadar gelen şiiir ve edebiyat dili olan Cahiliye Arapçasıdır. Cahiliye Arapçası, Kureyş dili altında bir dil birliği sağlanmadan önce iki kısma ayrılır ki; bunlardan biri, Yemen bölgesinde

82 *Aynı eser*, s.223-225.

83 *Aynı eser*, s.227-229; http://en.wikipedia.org/wiki/Amharic_language

84 Vafi, *a.g.e.*, s.94-95; Olffinsun, *a.g.e.*, s.229; http://en.wikipedia.org/wiki/Tigrinya_language

yaşayan ve asıl Araplar olarak bilinen Kahtânîlerin dilidir. Diğeri ise Hazreti İbrahim'in oğlu İsmail'in soyundan gelen, Arapçayı daha sonra öğrenmiş olan ve Hicaz bölgesinde yaşayan Adnânîlerin dilidir. Bilindiği gibi Hz. İbrahim Arap değildi. Oğlu İsmail ile beraber Mekke'ye gelip yerleştiğinde Hz. İsmail, Yemen asıllı olan Curhum kabilesinden birisiyle evlenmiş ve Arapçayı onlardan öğrenmiştir. Bu yüzden Hz İsmail'in soyundan gelen Adnanîler için, “daha sonra Araplaşmış” anlamına gelen “*el-'Arabu'l-Must'aribe*”, Yemen'den gelen Kahtânîler için ise “asıl Araplar” anlamına gelen *el-'Arabu'l-'Âribe* tabiri kullanılmıştır.⁸⁵

a-Eski Yemen Lehçeleri

Olumlu coğrafik koşulları nedeniyle tarih öncesi dönemlerden itibaren Yemen, büyük uygarlıklara beşiklik yapmış bir yerdir. Daha önce belirttiğimiz gibi Yemen bölgesi Samî halkların ilk ana yurdu olarak da kabul edilmektedir. Dilbilimciler, burada yaşayan Samîlerin konuştuğu dilleri de “Eski Yemen Dili” veya “Eski Güney Arapçası” olarak isimlendirmektedirler. Ölü bir dil olan “Güney Arapçası” bu bölgede yaşayan Himyer, Seba, Mina gibi uygarlık kurmuş olan halkların konuştuğu dillerdir. Bu diller, kelime ve gramer yapısı itibarıyla Kuzey Arapçasından çok farklıdır. Nitekim dilbilimci Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ’ (ö. 154/770-1), “*Ne Himyar dili bizim dilimizdir, ne de Arapçaları bizim Arapçaya benzer*” ifadeleriyle bu farklılığa dikkat çekmiştir.⁸⁶

Güney Arapçası, Habeşistan bölgesinde konuşulan Samî dillere daha çok yakındır. Bu yakınlıktan dolayı her iki bölgenin dilleri “Güney Samî Dil Grubu” olarak sınıflandırılmıştır. Her iki bölgenin dilleri arasındaki benzerliğin nedeni de daha önce ifade ettiğimiz gibi Habeşistan'daki Samî dillerin menşinin Yemen'den olmasıdır. Bir başka ifadeyle Habeşistan'da Samî dillerin yayılması tarih öncesi dönemlerde Yemen'den göç eden insanların sayesinde olmuştur.⁸⁷

Eski Yemen dilleri, pek çok lehçeden oluşmaktadır, bunlarında en önemlileri şunlardır:

85 Bkz. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I, s.375 v.d.

86 Hannâ el-Fahûnî, *Târîhu'l-Edabi'l-'Arabî*, Menşurât el-Mektebeti'l-Bulusiyye, Beyrut 1987, s.22.

87 Mustafâ Sâdik er-Râfî'î, *Târîhu 'Adabi'l-'Arab*, Dâru'l-Kiitâbu'l-'Arabî, Beyrut 1974, C.I,s.49-50; İğnace Goldzâher, *Klasik Arap Literatürü*, (Çev. Azmi Yüksel& Rahmi Er) İmaj Yayınları, Ankara 1993, s.12-13.

1-Main Lehçesi: Yaklaşık M.Ö. 1200-650 yılları arasında Yemen'in güneyinde kurulmuş olan en eski üç büyük Arap devletinden biri olan Main Devleti'nin konuştuğu dildir. Negrân kenti ile Hadramut arasındaki verimli ve geniş bir araziye egemen olan Mainler, tarımın yanı sıra deniz ticaretiyle ünlüdürler. Arap yarımadası ile Hindistan arasındaki deniz ticaret yollarını ellerinde bulunduyorlardı. Mainler, Hindistan'dan getirdikleri malları, Hint Okyanusu ve Kızıl deniz üzerinden Kenanilerin yaşadığı kuzey bölgelere götürürlerdi. Bu yüzden kuzey bölgelerde de nüfuz sahibiydiler. Nitekim Hicaz'ın kuzey bölgelerinde el-'Ulâ ve Me'ân (Ma'rân) gibi şehirlerde küçük sömürge kurmuşlardır. Böylece Main lehçesi sadece Yemen'le sınırlı kalmayıp, Arap yarımadasının kuzey bölgelerindeki sömürge kentlerine kadar yayılmıştır.⁸⁸

1-Seba Lehçesi: Mainlerle beraber yaşayan ve Main Devleti'nin yıkılışından sonra enkazları üzerinde kurulan Seba Devleti'nin kullandığı dildir. Sebalılar, Mainler gibi tarım ve ticaretle uğraşan bir ulustu. M.Ö. VIII. yüzyılında tarım sulaması için Me'rib seddini kurmuşlardı. Hindistan'dan gelen ve Yunanistan, Afrika ve Arap Yarımadasının kuzey bölgelerine giden ticaret yollarını ellerinde bulunduyorlardı. Ticaret nüfuzlarının yanı sıra bölgede siyasi ve askerî bakımdan önemli bir güce sahipti. Bir kısım Sebailer Habeşistan'a göç etmiş ve orada Aksum adı altında bir krallık kurmuşlardır. Fars ve Himyer devletlerinin saldırıları sonucunda Seba Devleti, M.Ö. 115 yılında yıkılmıştır. Sebailer Mainlerle uzun bir dönem iç içe yaşadıkları için dilleri Main lehçesinin etkisinde kalmıştır. Seba Devleti'nin yıkılışıyla birlikte dilleri de yok olmuştur.⁸⁹

3-Himyer Lehçesi: M.Ö. 115 yılında Seba Devleti'nin yıkılışıyla kurulan ve M.S. 525 yılına kadar devam eden Himyer Devleti'nde konuşulan dildir. Himyerliler, Sebailerin bir kolu olarak kabul edilir. Yemen'in güney batısı, yani Kızıl Deniz sahillerindeki bölgelerde hüküm süren Himyerler, iktidarları sırasında bölgede siyasi ve iktisadi alanda güçlü olduğu gibi dil alanda da nüfuz sahibiydiler. Bölgedeki Arap kabilelerin pek çoğu bu dilin etkisinde kalmıştır. Hatta Arap dilbilimciler, Yemen dillerinin tümünü Himyer dili olarak

88 Musul Lusîb, *Şimâlu'l-Hicâz*, Matâbi'u Ramsis, İskenderiye 1952, s.1-2.

89 Ahmed el-İskenderî& Ahmed Emîn v.d, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Edabi'l-'Arabî*, Dâr İhyâ'îl-'Ulûm, Beyrut 1994, s.24-25; Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.II,s.117; Mustafâ Sâdik er-Râfî'î, *a.g.e.*, C.I,s.79.

nitelmişler ve İslâm öncesi dönemin Arapçasının da, Himyer dilinden türediğini kabul etmişlerdir.⁹⁰

4-Kutbân Lehçesi: Yemen'in 'Adn kentinin kuzey sahil bölgesinde egemenlik kuran Kutbân kabilelerinin konuştuğu dildir. Kutbânlılar, Seba Devleti'yle girdikleri savaşlar neticesinde yenik düşerek Sebailerin egemenliğinin altına girecek onlarla karışıp yok olmuşlardır.⁹¹

5-Hadramut Lehçesi: Yemen'in güney bölgesinde uygarlık kuran Hadramut kabilelerinin konuştuğu dildir.⁹²

b-Kuzey Arapçası

Daha önce değindiğimiz gibi Kuzey Arapçası, kelime ve gramer yapısı bakımından Güney Arapçasından oldukça farklıdır. Güney Arapçası daha çok Habeşistan dilleri ve Akkadçaya yakınken, Kuzey Arapçası da İbranice ve Nebatçaya yakındır.⁹³

Kuzey Arapçasının doğuşu ve gelişimi hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Çünkü diğer Samî dillerle mukayese edildiğinde bu dille ilgili güzümlüze ulaşan veriler çok erken tarihidir. Oysa Akkadça M.Ö. XX., İbranice XII., Fenikeyce X., Aramice IX. yüzyıllara ait kitabeler bulunurken Arapçayla ve hatta "ölü Arapça" veya "kitabeler Arapçası" olarak nitelenen dille ilgili dahi en eski veriler miladî 300 tarihidir.⁹⁴ Hatta İslâmiyet'in doğuşundan önceki döneme ait güzümlüze ulaşan en eski edebî ürünler de miladî V. yüzyılın sonlarına ait tarihlere dayanmaktadır. Bundan önceki dönemlerle ilgili hiçbir bilgiye sahip değiliz. Belki de Arapların okuma yazma bilmediklerinden yani ümmî bir millet olduklarından dolayı tarihin ilk dönemlerinde dillerine ışık tutacak herhangi bir iz bırakmamışlardır.

Kuzey Arapçası, yukarıda belirttiğimiz gibi "Ölü Arapça" veya "Kitabe Arapçası" ile "Güntümüz Arapçası" olmak üzere iki kısma ayrılır.

90 Ahmed el-İskenderî, *a.g.e.*, s.62-63; Mustafa Sâuk er-Râfî'i, *a.g.e.*, C.I, 79. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.II,s.117-118.

91 Vâfî, *a.g.e.*, s. 77.

92 *Aynı eser*, s. 78.

93 Hannâ el-Fahûrî, *a.g.e.*, s.22.

94 Kuzey Arapçasının güzümlüze ulaşan kitabeler hakkında bilgi için bkz. Olfinson, *a.g.e.*, s.161-169; Ignace Goldziher, *a.g.e.*, s.13..

1-Ölü Arapça: Âd, Semûd, Tasim, Cudeys, Umeym, Ubeyl, Birinci Curhum, Amâlika gibi yok olmuş Arap kabilelerinin konuştuğu lehçedir.⁹⁵ Bu kabilelerin milattan sonra yaşadığı ve doğal afetler sonucunda yok oldukları tahmin edilmektedir. Dilleri de güzümlüze kitabeler aracılığıyla ulaşmıştır. Hicaz'ın kuzey bölgeleri Teyme, Hicr (Hz.Salih'in Şehirleri), el-'Ula gibi bölgelerde yaşamışlardır.⁹⁶ Bölgedeki Nebat ve Aramîlerin etkisinde çok kalmışlardır. Bu nedenle dilleri, Arapçaya özgü olan pek çok özelliğini kaybetmiştir. Ancak yine de güzümlü Arapçasıyla gerek gramer gerekse kelime yapısı bakımından benzer yönleri çoktur. Arapçada var olan (ض،غ،ذ،ث) gibi ses yapılarını ve kelimelerin sonunda yer alan *irab* hareketlerini korumuştur. Aramcanın etkisinde kalması nedeniyle kelimelerinin fonetik yapıları ve bazı gramer kuralları değişmiştir. Örneğin güzümlü Arapçasında ismin başına getirilen belirteç takısı olan el (ال) yerine, Semûd dilinde (هـ) veya (هال) harfinin şu şekilde kullanıldığı görülmektedir.⁹⁷

لتيم يعوث بن چشم هوعل

Bunun güzümlü Arapçadaki yapısı şöyledir:

الوعل لتيم يعوث بن چشم

2-Güntümüz Arapçası

İslâm'ın doğuşundan önce Arap yarımadasının Hicaz ve Necd bölgesinde Mudar, Kureyş, Rabi'a gibi Adnanî soyundan gelen kabileler ile güneyden kuzeye göç etmiş Kinde, Tay gibi Yemen asıllı kabilelerin konuştuğu dildir. Bu dil bugün tüm Arap dünyasında konuşulmaktadır. Bu dilin ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında tarihsel bir bilgiye pek sahip değiliz. Çünkü bu dilin tarihsel gelişimine ışık tutacak herhangi bilgi veya arkeolojik bir veri bölgede bulunmamıştır. Bu dille ilgili elimize ulaşan sadece Cahiliye dönemine ait olduğu söylenen, çeşitli şairlere nispet edilen ve sözlü olarak intikal eden hutbe, veciz ifadeler ve şiirlerdir. Bu edebî ürünlerin de en eskisi miladî V. Yüzyıldan öteye gitmemektedir.

Bölgede bu dili konuşan kabileler arasında çok büyük olmasa da kelime ve gramer yönünden bazı farklılıklar bulunmaktadır. Hac, panayır, ticaret gibi siyasî ve sosyal etkinlikler nedeniyle kabilelerin birbirleriyle olan temasları

95 Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I,s.295.

96 Ölü Arap kabileleri hakkında geniş bilgi için bkz. Cevâd 'Ali, *a.g.e.*, C.I, s.298-353.

97 Brockelmann, *a.g.e.*, s.29.

sonucu bu farklılıklar minimuma inmiştir ve kabileler birbirlerinden kelime alış verişinde bulunmuşlardır. Daha sonra dinî, siyasi ve iktisadî sebeplerden dolayı farklı kabilelerin lehçeleri Kureyş lehçesi altında toplanarak dil birliği sağlanmıştır. Böylece bu lehçe, İslam'ın doğuşundan birkaç yıl önceki dönemden günümüze kadar tüm Arap dünyasının edebiyat dili olarak varlığını sürdürmüştür.⁹⁸

Samî diller uzmanları Adnanî Arapçasını da Samî diller içinde ana dile en yakın dil olarak kabul ederler. Çünkü onlara göre Arabistan'ın orta kesimlerinde yaşayan Araplar, Samî olmayan ulusların etkisinden uzak kalmışlardır.⁹⁹

Sonuç

Samî dillerin bir kısmı, siyasi ve sosyal nedenlere bağlı olarak tarih süreci içerisinde yok olurken bir kısmı da günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. Binlerce yıl geçmesine rağmen hâlâ aralarında bazı ortak özellikler bulunduğu görülmektedir. Bu diller arasındaki ortak noktaların bulunması bir rastlantı veya etkileşimin bir sonucu değildir. Zira bu ilişki daha derinlere, yani tarihin ilk dönemlerine dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle bu diller tarih öncesi dönemlerde bir dilin farklı lehçeleridir. Bugün birbirinden uzak coğrafyalarda yaşayan Samî halkların dilleri arasında dahi kelime ve gramer yapılarında bir benzerlik söz konusudur. Örneğin Arap yarımadasının güney bölgesinde yaşayan Sebe halkı ile kuzey bölgesinde yaşayan İbrani dilleri arasında oldukça büyük benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. Bu dil grubu arasındaki uzaklık ve yakınlık da dilden dile değişmektedir. Bazı diller Samî olmayan halkların dilinden uzak kalarak ilk ana dilin özelliğini korumayı başarırken, bazıları da Samî olmayan yerel dillerin etkisinde çok kalarak ana dilden uzaklaşmışlardır.

98 Bkz. Nasruddin el-Esed, *Masâdiru 'ş-Şi'ri'l-Câhili ve Kıymatuha et-Târihiyye*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1988, s.17 v.d; Cevâd Ali, *a.g.e.*, C.1, s.493-508; Vâfi, *a.g.e.*, s. 108-109;

99 Cevâd 'Alî, *a.g.e.*, C.1, s.254-255; Ahmed el-İskenderî, *a.g.e.*, s.20.